

4,5 tys. zł w latach 1954 i 1955 była pewnym minimum utrzymania 1 człowieka na wsi. Wszelkimi też sposobami ludność wiejska dążyła do osiągnięcia tego minimum. Sprawa ta jasno wynika z analizy wytwarzania dochodu przez różne grupy ludności wsi.

Tabela 18

Struktura spożycia w % w różnych grupach ludności wiejskiej

Wyszczególnienie	Gospodarstwa indywidualne będące głównym źródłem utrzymania 1954/55	Gosp. indywidualne małorolne będące ubocznym źródłem utrzymania 1954/55	Pracownicy PGR 1955 r.		
			robotnicy stali	rzemieślnicy	administracyjni
Spożycie ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Artykuły spożywcze	63,4	55,2	54,4	56,4	55,5
z własnego gospodarstwa	53,0	36,5	33,7	38,4	36,7
z kupna	10,4	18,7	20,7	18,0	18,8
Ubiór	19,5	25,6	25,3	22,7	28,0
odzież	10,8	14,4	14,5	12,1	16,6
bielizna	2,6	4,0	3,3	3,3	4,1
obuwie	6,1	7,2	7,5	7,3	7,3
Utrzymanie domu	6,7	8,2	9,5	10,4	7,6
meble i przedmioty osobiste	2,9	4,2	5,8	6,4	2,8
sprzęty kuchenne	0,4	0,4	0,4	0,4	0,8
opał i światło	3,4	3,6	3,3	3,6	4,0
Higiena i zdrowie	2,3	2,2	1,4	1,6	1,6
leczenie	1,5	1,1	0,1	0,4	0,0
środki do prania i higiena osob.	0,8	1,1	1,3	1,2	1,6
Kultura i oświata	1,9	1,2	1,2	0,7	1,2
Różne	6,2	7,6	8,2	8,2	6,1
alkohol	2,2	2,1	2,2	2,1	2,3
tytoń i papierosy	1,3	1,7	2,5	2,3	1,9
pozostałe	2,7	3,8	3,5	3,8	1,9

III. SPOŻYCIE ILOŚCIOWE ARTYKUŁÓW JADALNYCH

Ilościowe spożycie artykułów jadalnych jest podstawową częścią zagadnienia spożycia w szerszym sensie. W badanych gospodarstwach wartość artykułów jadalnych stanowi przeszło 60% spożycia ogólnego. Jak zaznaczyliśmy na wstępie, ilościowe spożycie artykułów jadalnych było przedmiotem badań IER od 1947/48 r.

Obliczenie norm spożycia zarówno w pierwszym etapie badań (1947/48—1950/51) jak i etapie drugim (1951/52—1955/56) wynikało z całkowitych obrotów artykułami w gospodarstwie tzn. z całkowitego bilansu danego artykułu. Nie były to zatem oderwane szacunki spożycia.

Tabela 19

Roczne spożycie artykułów jadalnych na głowę ludności w gospodarstwach indywidualnych w latach 1936/37, 1947/48—1955/56

Wyszczególnienie		Wg danych rachunk. 1936/37	Wg ankiet				Wg rachunkowości				
			1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52	1952/53	1953/54	1954/55	1955/56
Zboża w ziarnie ogół. ^a	kg	269	240	268	277	243	219	244	232	226	230
Pszenica w ziarnie ^a	„	74	58	75	80	69	77	87	83	80	85
Żyto w ziarnie ^a	„	168	168	181	186	165	130	144	136	134	133
Jęczmień w ziarnie ^a	„	27	14	12	11	9	12	13	13	12	12
Mąka pszenna	„	52	.	.	.	.	52	59	56	54	58
Mąka żytnia	„	109	.	.	.	.	81	92	80	72	78
Kasze różne	„	13,8	.	.	.	.	6,0	6,3	6,5	6,2	5,9
Chleb dokupiony	„	.	.	8,9	12,7	12,8	13,4	10,5	17,5	27,3	21,3
Bułki dokupione	„	.	.	2,0	2,3	1,8	1,2	0,7	0,9	1,5	2,3
Strączkowe	„	.	.	4,6	3,3	2,7	.	1,2	1,3	1,8	2,2
Ziemniaki ^b	„	374	360	362	353	313	245	255	256	237	242
Warzywa	„	.	.	.	.	.	70	89	87	87	82
Owoce i jagody	„	.	.	.	.	.	35	18	31	31	33
Cukier	„	6,0	.	11,7	13,7	14,8	17,0	18,0	16,0	15,0	15,0
Miód	„	.	.	.	.	.	.	0,6	0,4	0,5	0,5
Mleko pełne (wraz z masłem i śmietaną)	litr.	.	348	407	421	409	438	425	434	449	456
Mleko pełne (bez ma- sła i śmietany)	„	269	212	248	233	224	242	249	251	246	251
Masło	kg	.	4,5	5,1	5,7	5,6	6,1	5,4	5,2	5,8	5,9
Śmietana	litr.	.	3,4	3,4	4,0	3,9	6,2	5,9	7,6	8,3	8,2
Ser biały i twaróg	kg	.	.	.	.	.	.	3,5	3,8	4,4	3,9
Jaja	szt.	107	116	133	143	148	168	167	164	177	176
Mięsa ogółem	kg	19,2 ^c	18,8	19,6	22,4	22,7	27,0	28,0	26,0	27,0	29,0
„ wieprzowe	„	.	13,2	13,8	16,2	17,2	.	.	.	18,1	.
„ wołowe	„	.	.	1,9	1,8	1,6	.	.	.	1,7	.
„ cielęce	„	.	.	1,0	1,4	1,5	.	.	.	1,4	.
„ baranie	„	.	.	0,8	0,7	0,6	.	.	.	2,7	.
„ drobiu	„	.	.	2,1	2,3	1,8	.	.	.	3,1	.
Słonina, sadło, smalec	„	.	5,8	6,1	8,1	8,6	10,0	10,3	9,0	9,0	10,0
Olej i margaryna	„	.	.	0,9	0,9	0,8	.	0,4	0,5	0,6	0,7
Spirytus	litr.	.	.	.	.	.	.	0,4	0,5	0,6	0,6
Papierosy	szt.	.	.	.	.	.	.	295	334	378	427

^a Wraz z mąką i pieczywem dokupionym.

^b Po potrąceniu 10% odpadków.

^c Łącznie z tłuszczem (bez masła).

Ustalone bowiem spożycie jest podbudowane rozliczeniem się przez każdego gospodarza z przychodów i rozchodów badanego produktu. Jednakże stałe zapiski prowadzone w ksiązkach rachunkowych gwarantują

większą dokładność wyników niż jednorazowy szacunek dla całego roku dokonany w ankietach.

W tab. 19 podajemy porównanie uzyskanych dla całego kraju wyników w przeliczeniu na głowę ludności za lata 1947/48—1955/56, na tle danych przedwojennych zaczerpniętych z indywidualnych wyników rachunkowości z 1936/37 r.

Dane o spożyciu z 1936/37 r. zostały zestawione wyłącznie dla gospodarstw od 3 do 10 ha na obszarze ziem dawnych, tzn. że województwa odstąpione, w których spożycie kształtowało się na stosunkowo niższym poziomie, nie zostały wzięte pod uwagę. Średni obszar gospodarstwa wynosił 5,96 ha, to znaczy, że był podobny do przeciętnej wielkości gospodarstw reprezentujących wyniki rachunkowości w latach 1951/52—1955/56.

W tab. 19 obliczono spożycie zbóż zarówno w ziarnie, tzn. po przeliczeniu na ziarno mąki własnej i dokupionej oraz pieczywa dokupionego. Jednocześnie podano spożycie zbóż w mące, kaszy i pieczywie, aby ułatwić operowanie liczbami w zależności od potrzeb. Podobną zasadę zastosowaliśmy do mleka pełnego wraz z masłem i śmietaną, a następnie oddzielnie spożycie samego mleka pełnego (bez masła i śmietany), nadto masła i śmietany.

Tab. 19 i wykres 4 odzwierciedla rozwój spożycia artykułów jadalnych od okresu przedwojennego. Nie będziemy analizowali znanego i niejednokrotnie omawianego jakościowego i ilościowego wzrostu spożycia w Polsce Ludowej w porównaniu do lat międzywojennych. Nasze obliczenia jeszcze raz zjawisko to potwierdzają.

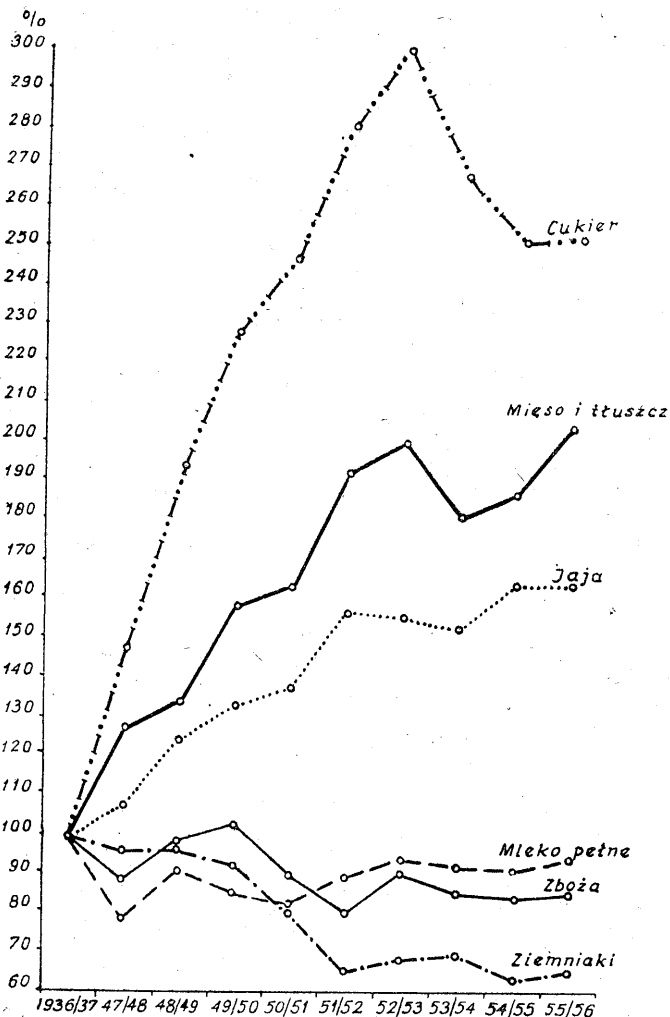
Przeglądając natomiast tab. 19 i wykres 4 widzimy, że spożycie mięsa i tłuszczu wieprzowego oraz cukru rośnie systematycznie do roku 1952/53, w latach następnych wykazując tendencję do zniżki, zahamowanej w 1955/56 r.

Spożycie zbóż, ziemniaków i mleka pełnego kształtuje się stale poniżej norm przedwojennych. Spadek spożycia zbóż i ziemniaków zaznacza się od 1950/51 r. Jednakże zboża od 1952/53, a ziemniaki od 1951/52 r. wykazują pewną stabilizację poziomu spożycia. Spożycie mleka waha się stosunkowo nieznacznie, wyjątek stanowi 1947/48 r. odznaczający się wyjątkowym nieurodzeniem pasz treściwych i objętościowych, co zresztą znajduje wyraz również w spożyciu zbóż w tym samym roku.

Pewne różnice w spożyciu mogły następować wskutek zestawienia materiałów ankietowych z wynikami rachunkowości.

Jednakże, jak wynika z badań reprezentatywności, zarówno dane ankietowe z okresu 1948/49—1950/51 jak i dane rachunkowości za lata 1951/52—1955/56 odchylały się od danych masowych (plon, mleczość, inwentarz żywy na 100 ha użytków rolnych) w podobny sposób.

Zmniejszające się spożycie zbóż (głównie żyta), strączkowych i ziemniaków, a wzrost spożycia mięsa, słoniny jest normalnym procesem występującym na pewnym etapie rozwoju we wszystkich społeczeństwach. Jednakże zjawisko to, w gospodarstwach naszych, w ostatnich latach zostało nieco zahamowane. Nastąpiła pewna stabilizacja w ilościowym spożyciu, co znalazło również wyraz w wartości spożycia. W tabeli 20 podajemy procentowe zmiany w spożyciu podstawowych artyku-

Wykres 4. Rozwój spożycia niektórych artykułów jadalnych w gospodarstwach chłopskich w latach 1936/37—1955/56 na głowę ludności
Rok 1936/37 = 100.

kułów rolnych w ciągu dziewięciu lat w nawiązaniu do spożycia w 1936/37 r.

Tabela 20 rozpatrywana łącznie z tab. 21, przedstawiającą przyrost ludności w kraju, wzrost pogłowia trzody na tle produkcji zbóż i ziemniaków daje nam do pewnego stopnia uzasadnienie i wytłumaczenie zmian w spożyciu na wsi. Zmiany te odzwierciedlają z jednej strony ekonomiczną politykę państwa, mającą na celu rozwój produkcji zwierzęcej, zwłaszcza trzody. Gwałtownie rosnące od 1950 r. pogłowie trzody chlewnej wywierało niewątpliwie wpływ na zmianę spożycia w rodzi-

Tabela 20

Dynamika spożycia niektórych artykułów jadalnych w gospodarstwach chłopskich w latach 1936/37—1955/56 na głowę ludności rok 1936/37 = 100

Lata	Zboża	Ziemniaki	Cukier	Mięso i tłuszcze wieprzowe	Mleko pełne (bez masła i śmietany)	Jaja
1936/37	100	100	100	100	100	100
1947/48	89	96	.	128	79	108
1948/49	100	97	195	134	92	124
1949/50	103	94 ^a	228	159	87	134
1950/51	90	84	247	163	83	138
1951/52	81	66	283	193	90	157
1952/53	91	68	300	200	93	156
1953/54	86	69	267	182	93	153
1954/55	84	63	250	188	92	165
1955/56	86	65	250	203	93	165

nach chłopskich, które zaczęły spasać zboża i ziemniaki, przechodząc na spożycie świniny. Z drugiej zaś strony stale rosnące spożycie artykułów jadalnych na wsi do 1952/53 r. związane było ze stosunkowo małymi obciążeniami wsi w pierwszych latach po wojnie oraz w dużym stopniu z brakiem możliwości i chęci akumulowania i inwestowania w gospodarstwie. Co wynikało zarówno z niedostatecznej ilości artykułów przemysłowych dostarczanych w tym okresie na wieś, jak i z błędnych metod stosowanych przy uspołdzielczaniu wsi oraz z przegięć w ustosunkowaniu się do grupy chłopów zamożniejszych.

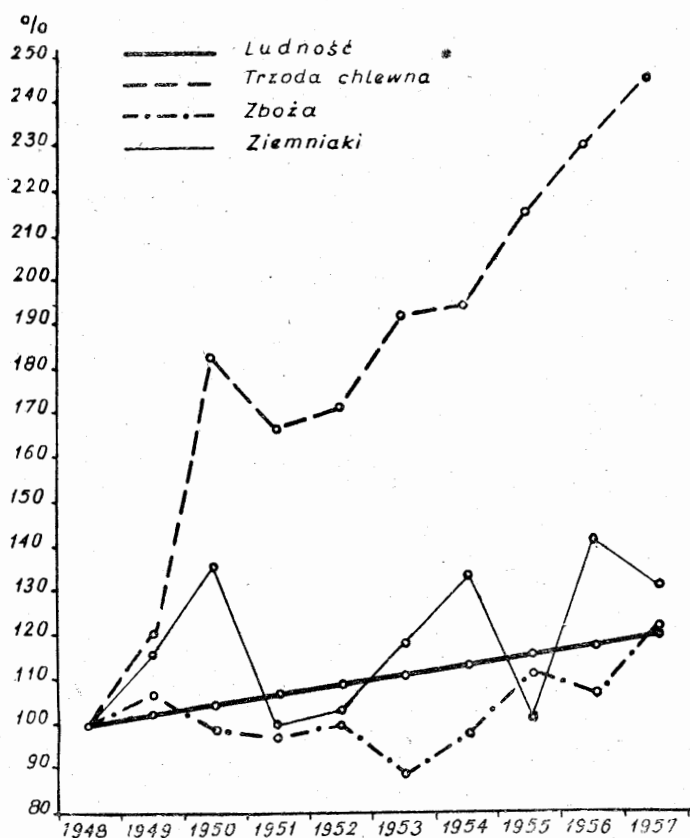
Tabela 21

Ludność, trzoda chlewna oraz produkcja zbóż i ziemniaków^a w latach 1948—1957, rok 1948 = 100

Lata	Ludność	Trzoda chlewna	Zboża	Ziemniaki
1948	100	100	100	100
1949	102	120	105	116
1950	104	183	99	136
1951	106	166	98	100
1952	108	170	100	104
1953	110	191	88	118
1954	112	192	97	133
1955	114	214	112	101
1956	116	227	107	142
1957	118	242	119	131

^a Na podstawie danych z Rocznika Statystycznego 1957 r.

W następnych latach pewne zahamowanie wzrostu stopy życiowej wywołane było dodatkowymi obciążeniami w postaci dostaw obowiązkowych. Spadek spożycia mięsa w latach 1953/54 i 1954/55 jest tego dowodem. Dopiero podniesienie cen na artykuły kontraktowane do poziomu opłacalnego w 1955/56 r. (trzoda, rośliny przemysłowe) spowodowało poważny wzrost dochodu w tym roku oraz ponowny wzrost spożycia mięsa.

Wykres 5. Ludność, trzoda chlewna oraz produkcja zbóż i ziemniaków w latach 1948—1957. Rok 1948 = 100

Analizując w dalszym ciągu tab. 19 i 20, można stwierdzić, jaki wpływ na spożycie cukru wywierały umowy kontraktacyjne. Do 1952/53 r. spożycie cukru gwałtownie rośnie, gdyż chłopci otrzymywali zapłatę za dostarczone buraki w cukrze. Od czasu, kiedy za buraki płaci się gotówką, spożycie cukru maleje, choć w dalszym ciągu jest na dość wysokim poziomie w porównaniu do okresu przedwojennego.

Zwraca również uwagę do 1954/55 r. stały i dość gwałtowny wzrost dokupna chleba przy zmniejszającym się spożyciu mąki. Proces ten w 1955/56 r. został zahamowany przez zarządzenia odgórne, wymagające od chłopów ziarna w zamian za kupowany chleb.

Również można stwierdzić stale wzrastające spożycie oleju i margaryny, spirytusu i papierosów. Mówiąc o spirytusie, musimy dodać, że w pozycji tej mieszczą się wszelkie napoje alkoholowe przeliczone na spirytus.

Jeżeli chcielibyśmy określić obecne spożycie w gospodarstwach indywidualnych na poziomie przeciętnym w kraju, to należy domniemywać, na podstawie dotychczasowych prób zbadania reprezentatywności gospodarstw prowadzących rachunkowość, że dla odtworzenia go należałoby (biorąc za podstawę dane rachunkowości) nieco zwiększyć spożycie zbóż (około 10%), ziemniaków (około 15%), strączkowych (o 20%), natomiast zmniejszyć (o około 15%) spożycie mięsa, jaj, słoniny. Spożycie zatem na głowę ludności w gospodarstwach prowadzących rachunkowość jest pewną wytyczną do ustalenia spożycia w perspektywie dla masy gospodarstw chłopskich.

Dotychczasowe badania na wsi wskazują, że spożycie artykułów jadalnych na głowę ludności różni się w zależności od wielkości gospodarstwa, posiadanego przez rodzinę chłopską.

Wskazywały na to zjawisko zarówno badania z lat 1947/48—1950/51 jak i badania lat następnych.

W tab. 22 zestawiamy spożycie artykułów jadalnych przeciętnie w latach 1951/52—1954/55 wg grup społecznych średnio dla całego kraju, w tabeli zaś 23'— dane dla roku 1955/56 w podziale gospodarstw wg obszaru ogólnego, jednolicie dla całego kraju.

Porównując obie omawiane tabele oraz wykresy 6 i 7, możemy stwierdzić podobną tendencję w spożyciu artykułów jadalnych w zależności od wielkości gospodarstw. Spożycie na głowę ludności prawie wszystkich artykułów rośnie w miarę wzrostu obszaru gospodarstwa. Wyjątek stanowią chleb dokupiony i nabiał. Dokupno chleba ma tendencję odwrotną i całkowicie logiczną. Bowiem największe dokupno chleba wykazują gospodarstwa małe, które również mają wyższe spożycie mleka, masła i jaj niż gospodarstwa średniorolne. Dopiero w gospodarstwach większych spożycie tych artykułów przekracza spożycie u małorolnych. Najbardziej charakterystycznie wzrasta, w zależności od wielkości gospodarstwa, spożycie mięsa i cukru. Wydawać by się mogło, że wzrost spożycia tych dwóch artykułów idzie w parze ze wzrostem zamożności na wsi. Zastanawiające jest również rosnące, w miarę zwiększania się gospodarstwa, spożycie zbóż i ziemniaków. Nadto ilość spożywanych zbóż i ziemniaków jest zbliżona i waha się od 220 do 280 kg. Kaloryczna wartość spożycia wzrasta zdecydowanie w miarę rosnącego obszaru gospodarstwa.

Wspominaliśmy o tym, że posiadany przez nas materiał grupowany był pod względem wielkości gospodarstw różnicie w różnych latach. Pragnąc jednak dać możliwie najszersze porównanie zmian, jakie zachodziły w spożyciu za szereg lat i pokazać jak te zmiany przebiegały w poszczególnych wielkościach gospodarstw, zestawiliśmy w tab. 24 spożycie za lata 1948/49—1950/51, 1951/52—1954/55 i 1955/56 r.

Tabela 22

Spożycie artykułów jadalnych na głowę ludności wg grup gospodarstw
przeciętnie w latach 1951/52—1954/55

Wyszczególnienie		Gospodarstwa			
		Mało- rolne	Średniorolne		Wielko- rolne
			mniejsze	większe	
Zboża w ziarnie ogółem ^a	kg	217	225	240	270
Pszenica w ziarnie ^a	„	80	81	82	97
Zyto w ziarnie ^a	„	124	131	144	161
Jęczmień w ziarnie ^a	„	13	13	14	12
Przetwory zbożowe ^b	„	149	155	166	172
Mąka pszenna	„	55	56	57	67
Mąka żytnia	„	71	81	91	103
Kasze różne	„	6,6	6,3	7,2	6,2
Chleb dokupiony	„	22,6	14,8	14,3	14,4
Bułki dokupione	„	1,2	1,0	1,0	1,1
Strączkowe	„	1,6	1,3	1,3	1,7
Ziemniaki ^c	„	231	250	261	276
Warzywa	„	82	84	81	87
Owoce i jagody	„	26	29	31	38
Cukier	„	15	16	17	20
Miód	„	0,5	0,5	0,4	0,5
Mleko pełne (wraz z masłem i śmietaną)	l	439	438	428	469
Mleko pełne (bez masła i śmietany)	„	248	249	249	235
Masło	kg	5,9	5,3	5,2	7,1
Śmietana	l	6,2	8,0	7,0	8,0
Ser biały i twaróg	kg	4,8	4,0	3,2	3,0
Jaja	szt.	171	165	162	201
Mięso różne	kg	25	25	29	36
Słonina, sadło, smalec	„	10	9	10	11
Olej i margaryna	„	0,4	0,4	0,6	0,9

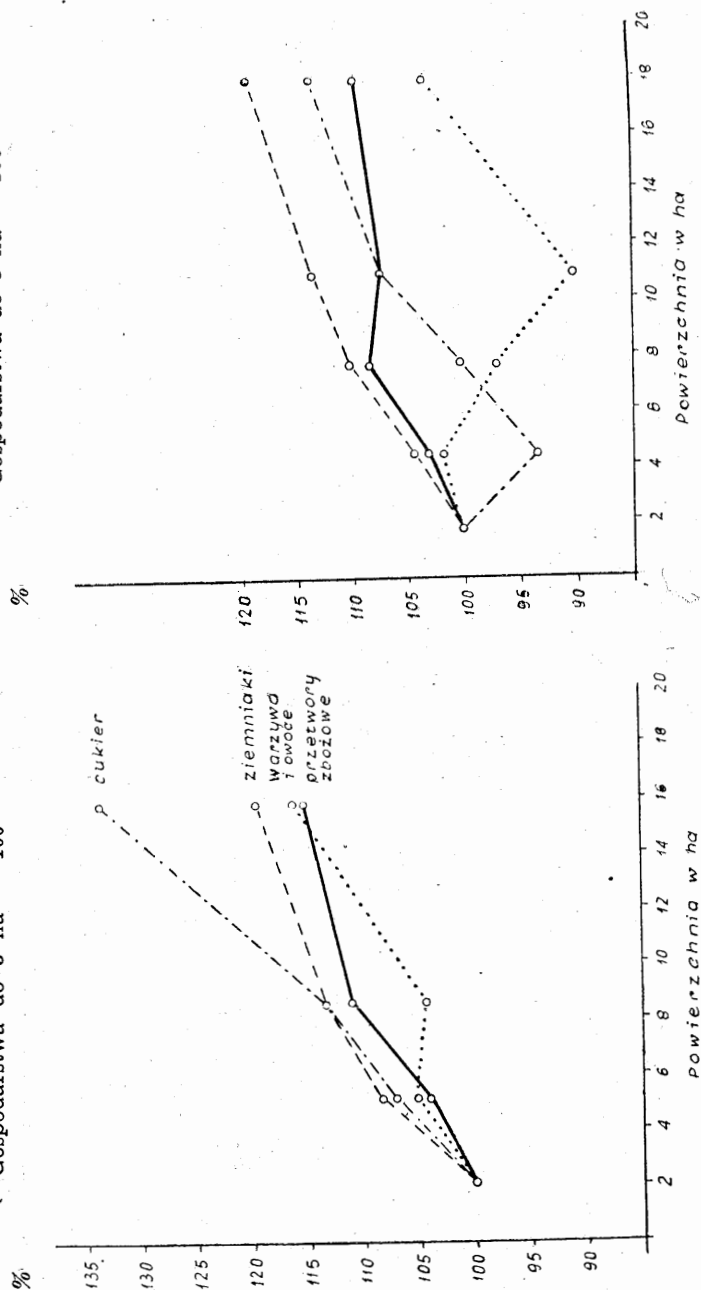
^a Po przeliczeniu mąki, kaszy, chleba i bułek na ziarno.

^b Mąka, kasza oraz chleb i bułki przeliczone na mąkę po uwzględnieniu 30% przypieku.

^c Po potrąceniu 10% odpadków.

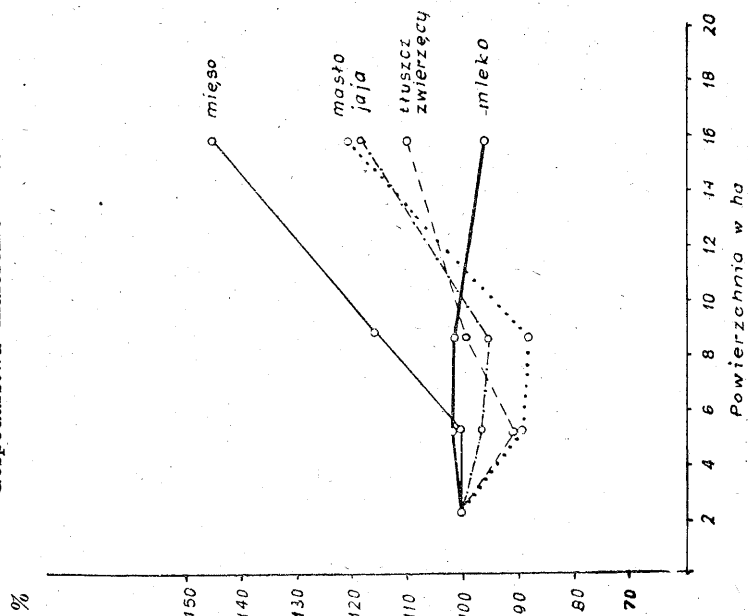
W tab. 24 drogą interpolacji przeliczyliśmy dane za lata poprzednie na jednolity podział gospodarstw wg wielkości obszaru, zastosowany w 1955/56 r. Tab. 24 wskazuje, że kształtowanie się spożycia podstawowych produktów rolnych w poszczególnych grupach gospodarstw ma podobną tendencję w poszczególnych latach, to znaczy, że spadek spożycia zbóż i ziemniaków a wzrost spożycia mięsa, tłuszczu, cukru i jaj w latach 1951/52—1954/55 w porównaniu do lat 1948/49—1950/51 uwiadcza się we wszystkich grupach wielkości gospodarstw. Jednakże spadek spożycia zbóż i ziemniaków jest mniejszy i powolniejszy w gospodarstwach mniejszych niż w dużych. W konsekwencji różnica w spo-

a) Przeciętnie w latach 1951/52—1954/55
Gospodarstwa do 3 ha = 100

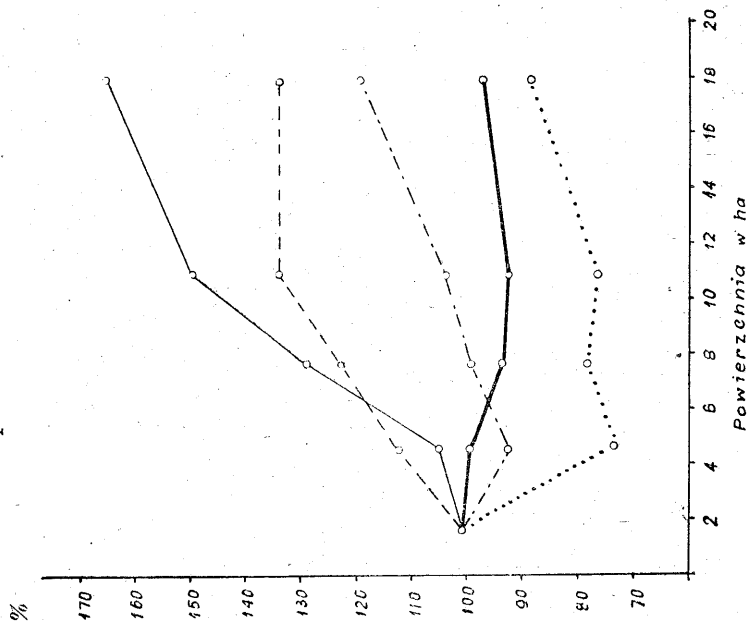

Wykres 6. Spżycie podstawowych artykułów roślinnych na głowę ludności w zależności od wielkości gospodarstw

a) Przecięcie w latach 1951/52—1954/55.
Gospodarstwa małorolne = 100

b) Rok 1955/56.
Gospodarstwa do 3 ha = 100

Wykres 7. Spożycie artykułów zwierzęcych na głowę ludności w zależności od wielkości gospodarstw.

Tabela 23

Spożycie artykułów jadalnych na głowę ludności wg wielkości gospodarstw
w 1955/56 r.

Wyszczególnienie		Gospodarstwa o powierzchni ha				
		do 3	3—7	7—10	10—14	14 i więcej
Zboża w ziarnie ogółem ^a	kg	222	227	239	237	242
Pszenica w ziarnie ^a	„	92	87	84	78	72
Zyto w ziarnie ^a	„	119	128	143	147	158
Jęczmień w ziarnie ^a	„	11	12	12	12	12
Przetwory zbożowe ^b	„	151	157	165	164	167
Mąka pszenna	„	61	60	58	54	49
Mąka żytnia	„	63	76	87	91	95
Kasze różne	„	5,3	6,1	6,2	5,8	6,2
Chleb dokupiony	„	29,3	19,0	18,6	17,3	22,5
Bułki dokupione	„	2,1	1,7	1,6	1,0	1,7
Strączkowe	„	3,2	1,9	1,7	1,8	3,0
Ziemniaki ^c	„	228	237	251	258	269
Warzywa	„	79	83	83	81	90
Owoce i jagody	„	38	36	30	24	31
Cukier	„	15	14	15	16	17
Miód	„	0,4	0,4	0,5	0,4	0,9
Mleko pełne (z masłem i śm.)	l	500	419	451	434	468
Mleko pełne (bez masła i śm.)	„	259	257	242	237	248
Masło	kg	7,4	5,4	5,8	5,6	6,5
Śmietana	l	8,0	7,9	9,1	8,1	8,1
Ser biały i twaróg	kg	5,0	3,8	3,1	2,6	2,3
Jaja	szt.	182	168	179	189	214
Mięso różne	kg	25	26	32	37	41
Słonina, sadio, smalec	„	9	10	11	12	12
Olej i margaryna	„	0,6	0,6	0,8	1,0	1,2
Spirytus	l	0,5	0,6	0,7	0,8	0,7
Papierosy	szt.	472	417	404	414	424

^a Po przeliczeniu mąki, kaszy, chleba i bułek na ziarno.

^b Mąka, kasza oraz chleb i bułki przeliczone na mąkę po uwzględnieniu 30% przypieku.

^c Po potrąceniu 10% odpadków.

życiu zbóż pomiędzy krańcowymi grupami maleje i z 48 kg w 1948/49—1950/51 r. spada na 16 kg w 1956 r. Bardziej ustabilizowane różnice pomiędzy gospodarstwami dużymi i małymi wykazują ziemniaki. Jednakże i tu z 58 kg w 1948/49—1950/51 różnica spada na 41 kg w 1955/56 r. To samo zjawisko zmniejszających się rozpiętości w spożyciu grup skrajnych stwierdzamy dla cukru, masła i jaj. Dla mleka mamy nawet tak daleko idącą zmianę, że gospodarstwa małe spożywają więcej mleka niż gospodarstwa duże, gdyż te ostatnie spożywają więcej masła. Odwrotną tendencję wykazuje spożycie mięsa i tłuszczu. Spo-

Tabela 24

**Porównanie spożycia podstawowych artykułów jadalnych na głowę ludności
wg wielkości gospodarstw**

średnio w latach 1948/49—1950/51, 1951/52—1954/55 i 1955/56

Lata	Gospodarstwa o powierzchni ha					Różnica pomiędzy grupą do 3 a grupą 14 i więcej
	do 3	3—7	7—10	10—14	14 i więcej	
Przetwory zbóż kg						
1948/49—1950/51	170	182	193	201	218	+48
1951/52—1954/55	148	154	164	167	174	+26
1955/56	151	157	165	164	167	+16
Ziemniaki kg						
1948/49—1950/51	323	340	356	360	381	+58
1951/52—1954/55	225	246	258	266	280	+55
1955/56	228	237	251	258	269	+41
Cukier kg						
1948/49—1950/51	12,0	13,0	14,5	15,8	17,5	+5,5
1951/52—1954/55	14,7	15,8	16,7	18,0	20,8	+6,1
1955/56	15,2	14,0	15,0	16,0	18,0	+2,8
Mięso kg						
1948/49—1950/51	21	20	22	26	30	+ 9
1951/52—1954/55	25	25	28	32	38	+13
1955/56	25	26	32	37	41	+16
Tłuszcz wieprzowy kg						
1948/49—1950/51	8	7	7	8	9	+1
1951/52—1954/55	10	9	10	10	11	+1
1955/56	9	10	11	12	12	+3
Mleko pełne (bez masła i śmietany) ltr						
1948/49—1950/51	196	244	248	248	257	+61
1951/52—1954/55	248	249	250	244	232	-16
1955/56	259	258	241	238	248	-11
Masło kg						
1948/49—1950/51	5,1	5,2	5,7	6,8	7,8	+2,7
1951/52—1954/55	6,2	5,3	5,1	5,8	7,7	+1,5
1955/56	7,7	5,2	5,8	5,6	6,5	-1,2
Jaja sztuk						
1948/49—1950/51	120	142	152	167	186	+66
1951/52—1954/55	174	166	162	174	205	+31
1955/56	185	169	179	190	214	+29

życie bowiem tych artykułów szybciej rośnie w gospodarstwach większych niż w mniejszych. Wskutek tego rozpiętość się pogłębia i z 9 kg w 1948/49—1950/51 r. rośnie do 16 kg w 1955/56 r. Jednym słowem gwałtowny spadek spożycia zbóż w gospodarstwach dużych został wyrównany spożyciem mięsa. Spożycie cukru również w tej tabeli 24 jak i na wykresie ma swoją charakterystyczną tendencję związaną ze zmianą umów kontraktacyjnych.

Instytut Ekonomiki Rolnej od roku 1953 do 1956 prowadził również badania budżetów rodzin pracowników PGR. W wyniku tych badań Instytut posiada pewne materiały dotyczące spożycia w tych rodzinach.

Tabela 25

Spożycie artykułów jadalnych na głowę ludności w różnych grupach ludności wiejskiej

Wyszczególnienie		Gospodarstwa indywidualne będące głównym źródłem utrzymania 1954/55 r.	Gospodarstwa indywidualne małorolne będące ubocznym źródłem utrzymania 1954/55 r.	Pracownicy PGR 1955		
				robotnicy stali	rzemieślnicy	administracyjni
Mąka pszenna	kg	54	30	24	22	21
Mąka żytnia	„	72	38	20	23	14
Chleb dokupiony	„	27	48	76	69	50
Bułki dokupione	„	1,5	2,3	2,6	2,0	2,4
Kasze różne	„	6,2	6,5	3,0	3,7	3,7
Strączkowe	„	1,8	1,3	2,5	1,1	1,3
Ziemniaki ^a	„	237	198	203	209	164
Warzywa	„	87	57	44	66	30
Owoce i jagody	„	31	24	5	13	3
Cukier	„	15	14	13	14	13
Miód	„	0,5	0,3	0,2	1,3	2,6
Mleko pełne ^b	l	246	211	186	178	207
Masło	kg	5,8	4,1	5,2	9,4	6,8
Ser biały i twaróg	„	4,4	3,1	3,2	2,4	4,8
Śmietana	l	8,3	6,2	4,9	5,1	7,2
Mleko pełne z masł. i śm.	„	449	357	350	449	427
Jaja	szt.	177	168	121	144	139
Mięso różne	kg	27	25	27	31	25
Słonina i smalec	„	9	10	10	12	12
Olej i margaryna	„	0,6	0,6	2,4	1,2	1,8
Spirytus	l	0,6	0,6	0,5	0,6	0,6
Papierosy	szt.	378	468	711	742	457

^a Po potrąceniu 10% odpadków.

^b Bez masła i śmietany.

Trzeba podkreślić, że liczba zbadanych rodzin jest niewielka, jednakże wyniki otrzymane wydają się logiczne i prawidłowe. Niżej w tab. 25 zestawiamy spożycie na głowę ludności w gospodarstwach indywidualnych, będących głównym źródłem utrzymania gospodarującego (1492 gospodarstwa), w gospodarstwach indywidualnych małorolnych będących ubocznym źródłem utrzymania gospodarującego (36 gospodarstw), w rodzinach: robotników stałych PGR (40 rodzin), rzemieślników PGR (8 rodzin) i pracowników administracyjnych PGR (4 rodziny).

Różnice występujące w spożyciu poszczególnych grup ludności są bardzo charakterystyczne i typowe. Np. jeżeli porównamy spożycie mąki i chleba, to widzimy, że rodziny robotnicze i inteligentkie spożywają mniej mąki, natomiast dokupują więcej chleba niż rodziny chłopskie. Jeżeli przeliczymy spożywaną mąkę i chleb na ziarno przyjmując mąkę zarówno pszenną jak i żytnią jako 70%, a bułki i chleb po uwzględnieniu przypieku za równowartość ziarna, to otrzymamy charakterystyczny obraz zawarty w tab. 26.

Tabela 26

Spożycie zbóż w kg na głowę ludności w niektórych grupach ludności wiejskiej

Wyszczególnienie	Gospodarstwa indywidualne będące głównym źródłem utrzymania 1954/55 r.	Gospodarstwa indywidualne będące ubocznym źródłem utrzymania 1954/55 r.	Pracownicy PGR 1955 r.		
			robotnicy stali	rzemieślnicy	administracyjni
Zboża razem	226	163	150	144	111
Pszenica	80	45	38	34	33
Zyto	134	105	106	103	71
Jęczmień	12	13	6	7	7

Pierwsze miejsce w spożyciu zbóż przypada chłopom indywidualnym. W następnych grupach ludności zaznacza się wyraźnie malejąca tendencja. Pracownicy umysłowi spożywają zboża o połowę mniej niż chłopi. Natomiast dokupno chleba (tab. 25) wykazuje tendencję odwrotną z tym, że w grupie pracowników umysłowych zaznacza się spadek spożycia.

Podobnie jak w spożyciu zbóż malejącą tendencję widzimy w spożyciu ziemniaków.

Zwraca uwagę wysokie spożycie warzyw (jest to głównie kapusta), owoców i jagód w gospodarstwach indywidualnych. Robotnicy spożywają sześciokrotnie mniej, a pracownicy administracyjni dziesięciokrotnie mniej owoców i jagód niż chłopi indywidualni.

Spożycie cukru jest stosunkowo dość wyrównane. Spożycie mleka i śmietany wykazuje tendencję spadkową i podnosi się ponownie w grupie pracowników administracyjnych. Natomiast najwyższe spożycie masła zaznacza się w grupie rzemieślników.

Spożycie mięsa nie wykazuje określonych tendencji i jest dość wyrównane. Dotyczy to również słoniny i smalcu. Należy przy tym pamiętać, że robotnicy, rzemieślnicy i pracownicy administracyjni PGR spożywają mięso własnej produkcji i z tych też względów spożycie ich nie może być utożsamiane ze spożyciem robotników, rzemieślników i inteligencji miast.

Na tle tab. 25 nasuwa się wniosek, że ludność gospodarstw chłopskich, mimo wysokiego poziomu jakościowego spożycia (mięso, tłuszcz, cukier) nie rezygnuje ze spożycia ilościowego (zboże, ziemniaki).

Przeliczając spożycie z jednostek naturalnych na kalorie otrzymamy następujący obraz zawarty w tab. 27.

Tabela 27

Spożycie na głowę ludności w kaloriach^a w niektórych grupach ludności wiejskiej

Wyszczególnienie	Gospodarstwa indywidualne będące głównym źródłem utrzymania 1954/55 r.	Gospodarstwa indywidualne małorolne będące ubocznym źródłem utrzymania 1954/55 r.	Pracownicy PGR 1955 r.		
			robotnicy stali	rzemieślnicy	administracyjni
Kalorii ogółem	3419	2753	2675	2813	2430
Białko ogółem w gramach					
dziennie	85	67	63	61	58
w tym zwierzęce w gramach					
dziennie	36	31	29	30	32
Tłuszcz w gramach dziennie	100	89	94	108	102

^a Przeliczenia dokonano posługując się pracą mgr J. Rudawskiej — Koprowskiej „Tablica wartości odżywczych produktów spożywczych”.

Prof. Szczygieł w pracy „Zarys higieny żywienia” podaje (za Tigerstaedtem), że pożądana ilość kalorii na jednostkę konsumcyjną (tzn. człowiek dorosły umiarkowanie pracujący — robotnik przy pracy mechanicznej, w warsztacie mechanicznym) powinna wynosić 3000, przy udziale w ogólnej ilości kalorii od 10% do 15% białka, od 30% do 40% tłuszczu i od 45% do 60% węglowodanów.

Dla rolników pożądaną normę powinny wynosić, w zależności od rodzaju pracy, od 3200 do 4100 kalorii, przy wyżej podanym udziale białka, tłuszczu i węglowodanów.

Dla rzemieślników jak: cieśla, murarz itp. od 2700 do 3400 kalorii i dla inteligencji pracującej 2220 kalorii.

Wszystkie wyżej cytowane normy ustalone są na jednostkę konsumcyjną, nasze zaś wyniki obliczono na głowę ludności. Aby dojść do jakiejś porównywalności, musimy określić, jaki jest w naszej zbiorowości udział dzieci do 14 lat. Jak wynika z obliczeń, odsetek dzieci

wynosi: dla gospodarstw indywidualnych będących głównym źródłem utrzymania — 29%; dla gospodarstw indywidualnych będących ubocznym źródłem utrzymania — 34%; dla rodzin robotników stałych PGR — 48%; dla rzemieślników PGR — 50% i dla pracowników administracyjnych — 50%. Przyjmując, że dzieci do 14 lat liczy się za 65% jednostki konsumpcyjnej, otrzymamy następujące, przybliżone ilości kalorii na jednostkę konsumpcyjną: gospodarstwa indywidualne w zawodzie głównym — 3761, gospodarstwa indywidualne w zawodzie ubocznym — 3056, robotnicy stali — 3050, rzemieślnicy — 3291 i pracownicy administracyjni — 2843.

Jeżeli porównamy nasze wyniki z wyżej cytowanymi normami, to stwierdzimy, że leżą one w środku tych norm. Jedynie inteligenci wykazują spożycie znacznie wyższe od normy.

IV. SPOŻYCIE WEDŁUG REJONÓW

Próbie zilustrowania dochodu osobistego oraz wartości spożycia w różnieniu terytorialnym podjęliśmy na materiałach z lat 1952/53—1954/55. W okresie tym dochód i wartość spożycia stopniowo rosły, głównie

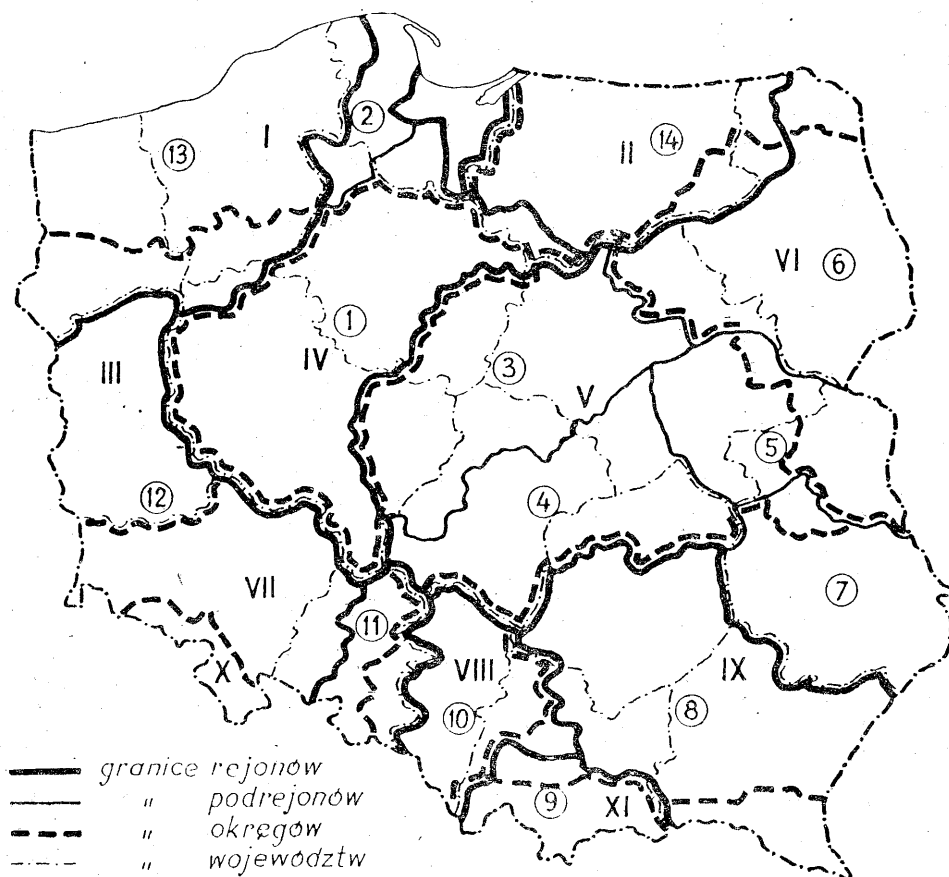
Tabela 28

Dochód osobisty i jego podział.
Przeciętna w latach 1952/53—1954/55 wg rejonów
 na 1 członka rodziny w zł

Rejony i podrejon	Dochód osobisty		Wartość spożycia		Wiana i dary	Pokrycie strat w środkach trwałych i obrotowych z lat ubiegłych	Różnica stanu majątku
	ogółem	w tym spoza gospodarstwa	ogółem	w tym artykułów jadalnych			
Podrejon południowo-zachodni	5466	951	5172	3040	118	124	52
Rejon środkowo-zachodni ^a	5229	655	4885	3087	223	100	21
Podrejon kaszubski	4955	476	4564	2985	168	115	108
Rejon opolski	4757	531	4364	2984	141	26	226
Rejon północno-wschodni	4699	610	4378	2475	96	87	138
Pas przejśc. kujawsko-maz.	4642	495	4388	2710	105	75	74
Podrejon północno-zachodni	4477	616	4220	2611	94	106	57
Rejon przemysłowy	4407	1141	4092	2730	180	30	105
Rejon południowo-wschodni	4399	868	4135	2634	130	45	89
Pas przejściowy lubelski	4100	646	4009	2612	108	38	—55
Podrejon łódzko-warszawski	3867	539	3709	2303	127	48	—17
„ podlaski	3808	494	3648	2343	88	29	43
„ białostocki	3708	576	3591	2387	85	57	—25
Rejon południowo-krakowski	3420	771	3408	2164	115	24	—127

^a Bez podrejonu kaszubskiego.

Rejony społeczno-ekonomiczne oraz okręgi rolnicze Polski

REJONY SPOŁECZNO-EKONOMICZNE

1. Rejon środkowo-zachodni
2. Podrejon kaszubski
3. Pas przejściowy kujawsko-mazowiecki
4. Podrejon łódzko-warszawski
5. " podlaski
6. " białostocki
7. Pas przejściowy południowy lubelski
8. Rejon południowo-wschodni
9. " południowo-krakowski
10. " przemysłowy śląsko-krakowski
11. " opolski
12. Podrejon południowo-zachodni
13. " północno-zachodni
14. Rejon północno-wschodni

OKRĘGI ROLNICZE

- I. Północny zachodni
- II. Północny wschodni
- III. Zachodni graniczny
- IV. Środkowy zachodni
- V. Środkowy wschodni
- VI. Wschodni graniczny
- VII. Południowy zachodni
- VIII. Górniczo-przemysłowy
- IX. Południowy wschodni
- X. Górski zachodni
- XI. Górski wschodni

jednak z powodu wzrostu cen. Wpływ zatem tego zjawiska był dość jednoznaczny w całym kraju. Zbliżone warunki ekonomiczne w tych latach oraz jednolite opracowanie materiału wg rejonów społeczno-ekonomicznych, a wreszcie podbudowanie reprezentatywności materiału przez połączenie wyników za trzy lata, skłoniło nas do przyjęcia wartości średnich z lat 1952/53—1954/55 za podstawę do terytorialnego rozróżnienia zamożności i warunków bytu chłopów indywidualnych. Wyniki obliczeń ilustrują kartogramy 1, 2 i 3 oraz tab. 28.

Tabela 29

Dochód osobisty i jego podział w 1955/56 r. wg okręgów rolniczych

Okręgi rolnicze	Dochód osobisty		Wartość spożycia		Wiana i dary	Pokrycie strat w środkach trwałych i obrotowych z lat ubiegłych	Różnica stanu majątku
	ogółem	w tym spoza gospodarstwa	ogółem	w tym artykułów jadalnych			

Na 1 członka rodziny w zł

VII+X. Południowy zachodni + + górski zachodni	7568	624	6550	3983	204	49	765
IV. Środkowy zachodni	7561	775	6088	3810	281	169	1023
III. Zachodni graniczny	6405	809	5821	3336	209	123	252
V. Środkowy wschodni	5929	599	4854	2908	206	75	794
II. Północny wschodni	5750	320	5256	3006	119	103	272
I. Północny zachodni	5718	690	5295	3426	194	146	83
VIII. Górniczo-przemysłowy	5570	1480	4887	3197	160	66	457
IX. Południowy wschodni	5468	834	4800	3058	244	33	391
VI. Wschodni graniczny	5189	625	4406	2826	137	34	612
XI. Górski wschodni	4340	795	4275	2928	105	74	—114

W %

VII+X. Południowy zachodni + + górski zachodni	100,0	8,2	86,6	52,6	2,7	0,6	10,1
IV. Środkowy zachodni	100,0	10,3	80,6	50,4	3,7	2,2	13,5
III. Zachodni graniczny	100,0	12,6	90,9	52,1	3,3	1,9	3,9
V. Środkowy wschodni	100,0	10,1	81,8	49,0	3,5	1,3	13,4
II. Północny wschodni	100,0	5,6	91,4	52,3	2,1	1,8	4,7
I. Północny zachodni	100,0	12,1	92,6	59,9	3,4	2,6	1,4
VIII. Górniczo-przemysłowy	100,0	26,6	87,7	57,4	2,9	1,2	8,2
IX. Południowy wschodni	100,0	15,3	87,7	55,9	4,5	0,6	7,2
VI. Wschodni graniczny	100,0	12,0	84,9	54,5	2,6	0,7	11,8
XI. Górski wschodni	100,0	18,3	98,4	67,5	2,4	1,8	—2,6

Dla umożliwienia korzystania z danych rejonowych lub okręgowych w nawiązaniu do potrzeb poszczególnych województw podajemy mapkę rejonów społeczno-ekonomicznych Polski wraz z naniesionymi na niej granicami okręgów rolniczych.

W tab. 28 rejonu zostały uszeregowane wg malejącej wysokości dochodu osobistego. Dochód ten wahał się od 5500 zł w podrejonie południowo-zachodnim, do 3420 zł w rejonie południowo-krakowskim. Nie przywiązujemy w tym miejscu wagi do wysokości uzyskanych liczb, gdyż są one w chwili obecnej zapewne znacznie wyższe, co widać już z danych dla 1955/56 r., zawartych w tab. 29.

Cytujemy te liczby dla wskazania rozpiętości istniejących pomiędzy poszczególnymi rejonami kraju. Zarówno w omawianym trzyleciu, jak i w danych z 1955/56 r.

Najwyższy dochód uzyskiwany na 1 członka rodziny jak też najwyższą wartość spożycia wykazują: rejon środkowo-zachodni i południowo-zachodni, gdzie dochód waha się w okresie trzylecia od 5,0 do 5,5 tys. zł, w roku zaś 1955/56 od 6,5 do 7,5 tys. zł.

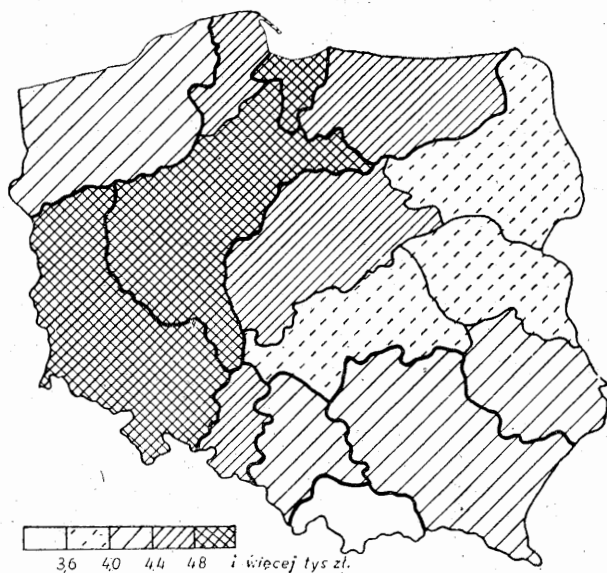
Następna grupa o nieco niższym poziomie, są to: rejon opolski, pas przejściowy kujawsko-mazowiecki oraz rejon północno-wschodni, gdzie dochód kształtuje się w trzyleciu od 4,5 do prawie 5,0 tys. zł, a w 1955/56 r. od 5,7 do 6,0 tys. zł. Cała południowa część kraju (z wyjątkiem Podhala), jak: rejon południowo-wschodni, pas przejściowy południowy lubelski, rejon przemysłowy, wykazuje jeszcze niski poziom życiowy. Podobny poziom ma podrejon północno-zachodni. Na wymienionym obszarze południowym i północno-zachodnim w okresie trzylecia dochód wahał się od 4,0 do 4,5 tys. zł. W roku zaś 1955/56 — od 5,5 do 5,7 tys. zł.

Najniższy poziom życiowy, poza rejonem południowo-krakowskim, wykazują podrejon: białostocki, podlaski i łódzko-warszawski, gdzie dochód osobisty w trzyleciu wahał się od 3,7 do 3,9 tys. zł. Rejon południowo-krakowski charakteryzuje wyjątkowo niski poziom dochodu i spożycia.

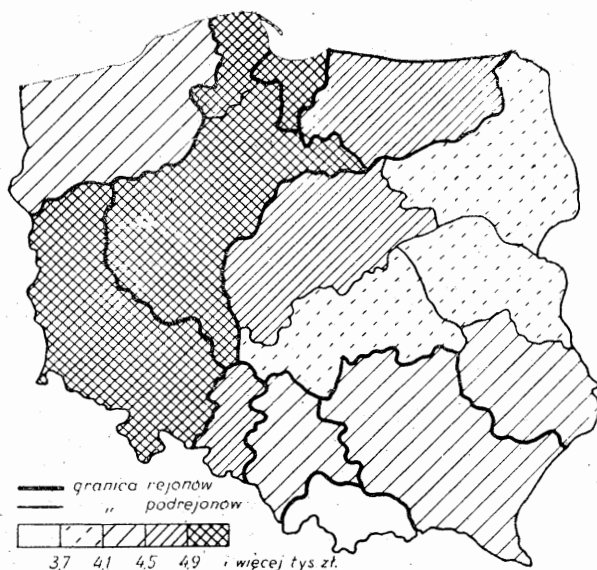
Wartość spożycia w ogóle i spożycia artykułów jadalnych wykazuje podobne różnice terytorialne, jak omawiany dochód osobisty, gdyż od tego dochodu jest uwarunkowana.

Strukturę dochodu osobistego w poszczególnych częściach kraju ilustrujemy na podstawie danych z 1955/56 r., ponieważ jest to najświeższy, posiadany przez nas materiał, w którym uwidacznia się również przyrost wartości majątku, nie występujący w latach poprzednich. Struktura dochodu osobistego na wsi jest bardzo elastyczna. Kurczenie się lub rozszerzanie puli spożycia kosztem substancji majątkowej następuje na wsi bardzo szybko, w zależności od warunków ekonomicznych i politycznych danego okresu.

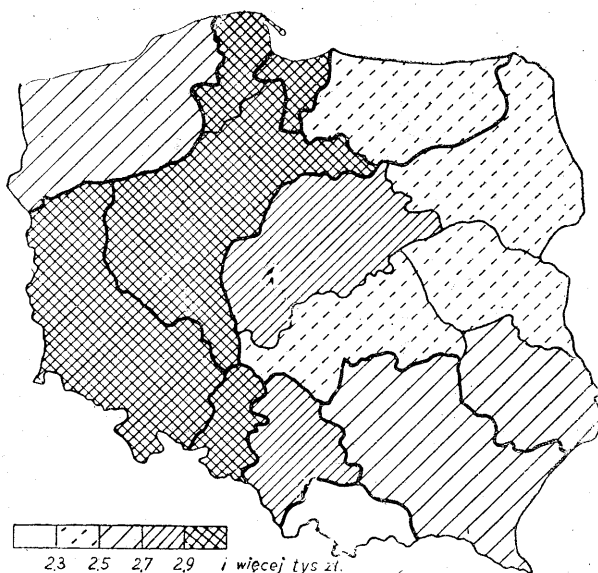
Największy przyrost majątku w 1955/56 r. (tab. 30) wykazały okręgi ziem dawnych, jak: okręg środkowo-zachodni (poznańsko-bydgoski) 13,5%, środkowo-wschodni (łódzko-warszawski) 13,4%, wschodni graniczny (białostocki) 11,8% oraz jedyny okręg ziem odzyskanych południowo-za-

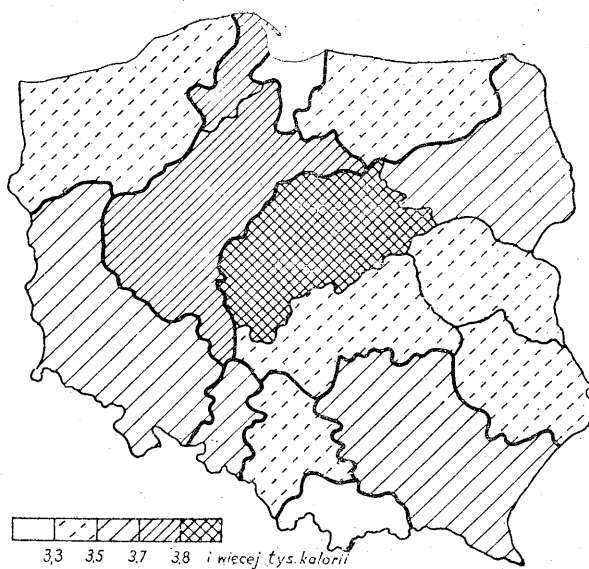
Mapka 1. **Dochód osobisty** na 1 członka rodziny w tys. złotych. Przeciętnie w latach 1952/53—1954/55.

Mapka 2. **Ogólna wartość spożycia** na 1 członka rodziny w tys. zł. Przeciętnie w latach 1952/53—1954/55.

Mapka 3. **Wartość artykułów jadalnych** na 1 członka rodziny w tys. zł. Przeciętnie w latach 1952/53—1954/55.

Mapka 4. **Spożycie** w kaloriach na głowę ludności w gospodarstwach indywidualnych. Przeciętna 1951/52—1954/55.

chodni 10,1%. Pozostałe okręgi ziem odzyskanych jak koszalińsko-szczeciński, zielonogórski i olsztyński wykazują bardzo niski przyrost majątku od 1,4% do 4,7% dochodu osobistego. Pośrednie miejsce zajmowały okręgi południowe, jak krakowsko-rzeszowsko-lubelski 7,2% i przemysłowy — 8,2%. Okręg górski wschodni (Podhale) przedstawiał się najgorzej i nadal miał ubytek majątku. Akumulacja następowała głównie w środkach obrotowych tzn. w zapasach i w gotówce.

Strukturę akumulacji w poszczególnych rejonach w przeliczeniu na 1 gospodarstwo obrazuje tab. 30. Przyrost majątku, podobnie jak to widzieliśmy w tab. 14, następował głównie w środkach obrotowych, w pierwszym rzędzie w zwiększonej ilości gotówki, w zapasach i stadzie obrotowym oraz w inwentarzu martwym.

Tabela 30

Różnica stanu majątkowego w 1955/56 r. wg okręgów
na 1 gospodarstwo w zł

Wyszczególnienie	I Północny zachodni	II Północny wschodni	III Zachodni graniczny	IV Środkowy zachodni	V Środkowy wschodni	VI Wschodni graniczny	VII+X Południowy zachodni + Górski zach.	VIII Górnico- przemysłowy	IX Południowy wschodni	XI Górski wschodni
Ogółem	423	1465	1356	4683	3568	2844	3229	2068	1871	-498
Kupno ziemi	—	—	—	—	157	47	—	—	103	—
Budynki i melioracje	246	16	-1131	-218	108	386	-523	-344	157	-997
Stado podstawowe	-13	21	34	97	107	420	620	605	40	146
Inwentarz martwy	-138	464	561	687	485	387	471	123	137	68
Drzewostan	-26	-95	-10	-4	-139	-281	-39	-104	-115	-636
Środki obrotowe	563	1523	1717	4061	2786	2148	2967	1889	1515	993
stado obrotowe	261	-92	436	744	868	1189	150	187	199	-418
wierzytelności i udziały	41	87	143	138	153	17	341	98	118	-77
zapasy	-199	598	524	1475	833	322	6	567	637	847
gotówka w kasie	460	930	554	1704	932	620	2470	1037	561	641
Długi	-209	-464	185	60	64	-263	-262	-101	34	-72

Szczegółowy obraz wartości spożycia oraz jego struktury wg rejonów w 1954/55 r. ilustrują tabele 31 i 32, zaś wg okręgów rolniczych za 1955/56 r. tab. 33 i 34. Podajemy wyniki za te dwa najpóźniejsze lata, celem udostępnienia materiałów w różnym podziale terytorialnym.

Wartość spożycia wg rejonów w gospodarstwach indywidualnych w 1954/55 r. Tabela 31
na 1 członka rodziny w zi

Wyszczególnienie	Polska	Rejon środkowo-zachodni ^a	Podrejon kaszubski	Pas przejściowy kujawsko-mazowiecki	Podrejon łódzko-warszawski	Podrejon podlaski	Podrejon białostocki	Pas przejściowy południowy lubelski	Rejon południowo-wschodni	Rejon południowo-krakowski	Rejon przemysłowy śląsko-krakowski	Rejon opolski	Podrejon południowo-zachodni	Podrejon północno-zachodni	Rejon północno-wschodni
Spożycie ogółem	4442	5530	4418	4770	3825	3938	3847	4166	4332	3755	4461	4859	5750	4853	4889
Artykuły spożywcze	2790	3505	2945	2843	2385	2514	2538	2736	2718	2354	3056	3288	3344	2954	2772
z własn. gospodarstwa	2323	2798	2544	2315	1705	2098	2273	2416	2355	1932	2476	2843	2765	2438	2395
z kupna	467	707	401	528	680	416	265	320	363	422	580	445	579	516	377
Ubiór	879	1040	820	1081	698	749	784	785	816	654	716	801	1358	1068	1280
odzież	485	585	495	610	380	403	440	426	434	340	392	411	783	590	772
bielizna	118	149	111	145	86	95	108	90	107	100	126	141	175	145	139
obuwie	276	306	214	326	232	251	236	269	275	214	198	249	400	333	369
Utrzymanie domu	301	489	293	321	273	240	181	205	309	307	358	347	340	272	312
meble i przedm. osobiste	132	249	154	123	106	118	86	67	142	130	102	113	180	120	187
sprzęty kuchenne	17	19	11	15	18	10	10	15	18	21	19	27	18	16	15
opał i światło	152	221	128	183	149	112	85	123	149	156	237	207	142	136	110
Higiena i zdrowie	104	119	75	118	126	114	61	90	95	81	93	128	161	97	89
leczenie	67	73	40	70	90	83	33	60	62	52	46	89	109	60	54
środki do prania ^b	37	46	35	48	36	31	28	30	33	29	47	39	52	37	35
Kultura i oświata ^c	85	67	72	113	77	85	74	70	116	62	44	65	82	64	75
Różne	283	310	213	294	266	236	209	280	278	297	194	230	465	398	361
alkohol	98	91	62	88	84	75	84	113	92	93	72	76	184	154	146
tytoń i papierosy	62	77	63	92	54	41	35	39	51	86	39	40	132	97	77
pozostałe	123	142	88	114	128	120	90	128	135	118	83	114	149	147	138

^a Bez podrejonu kaszubskiego ^b oraz higiena osobista ^c Książki, poczta, prasa, kształcenie

Tabela 33

**Wartość spożycia wg okręgów rolniczych w gospodarstwach indywidualnych
w 1955/56 r. na 1 członka rodziny w zł**

Wyszczególnienie	Polska										
	I	II	III	IV	V	VI	VII+X Południowy zachodni + Górski zachodni	VIII Górnio- przemysłowy	IX	XI	
Spożycie ogółem	5031	5295	5256	5821	6088	4854	4406	6550	4800	4275	
Artykuły spożywcze	3131	3426	3006	3336	3810	2908	2826	3383	3058	2928	
z własnego gospodarstwa	2612	2839	2651	2819	3075	2317	2444	3427	2634	2358	
z kupna	519	587	355	517	735	591	382	556	424	570	
Ubiór	1017	1006	1281	1473	1138	1070	883	1350	891	671	
odzież	573	606	773	869	648	603	524	818	470	346	
bielizna	134	133	135	156	164	144	102	156	121	100	
obuwie	310	267	373	448	326	323	257	376	300	225	
Utrzymanie domu	357	388	413	370	503	356	246	511	325	228	
meble i przedmioty osobiste	173	194	275	209	256	168	130	277	103	77	
sprzęty kuchenne	20	16	16	16	24	17	15	31	18	15	
opał i światło	164	178	122	145	223	171	101	203	146	136	
Higiena i zdrowie	114	88	115	102	150	121	93	176	111	87	
leczenie	75	50	79	53	100	80	63	121	33	53	
środki do prania i higiena osobista	39	38	36	49	50	41	30	55	38	34	
Kultura i oświata (książki, poczta, prasa)	96	49	67	78	82	89	92	70	68	75	
Różne	316	338	374	462	405	310	266	460	237	286	
alkohol	108	129	157	169	101	105	109	175	58	75	
tytoń i papierosy	68	78	74	110	97	68	48	91	44	58	
pozostałe	140	131	143	183	207	137	109	194	135	126	

Tabela 34

Struktura wartości spożycia wg okręgów rolniczych w gospodarstwach indywidualnych w 1955/56 r.

Wyszczególnienie	Polska										
	I	II	III	IV	V	VI	VII+X Południowy zachodni + Górski zachodni	VIII Górnio- przemysłowy	IX Południowy wschodni	XI Górski wschodni	
Spożycie ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Artykuły spożywcze	62,2	64,7	57,2	57,3	62,6	64,2	60,8	65,4	63,7	68,5	
z własnego gospodarstwa	51,9	53,6	50,4	48,4	50,5	55,5	52,3	52,8	54,9	55,2	
z kupna	10,3	11,1	6,8	8,9	12,1	8,7	8,5	12,6	8,8	13,3	
Ubiór	20,2	19,0	24,4	25,3	18,7	20,0	20,6	19,4	18,6	15,7	
odzież	11,4	11,5	14,7	14,9	10,6	11,9	12,5	10,9	9,8	8,1	
bielizna	2,7	2,5	2,6	2,7	2,7	2,3	2,4	3,0	2,5	2,3	
obuwie	6,1	5,0	7,1	7,7	5,4	6,6	5,7	5,5	6,3	5,3	
Utrzymanie domu	7,1	7,3	7,8	6,4	8,2	7,4	7,8	7,5	6,8	5,3	
meble, i przedmioty osobiste	3,4	3,7	5,2	3,6	4,2	3,5	4,2	2,1	3,3	1,8	
sprzęty kuchenne	0,4	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,5	0,4	0,5	0,4	
opał i światło	3,3	3,3	2,3	2,5	3,6	2,3	3,1	5,0	3,0	3,1	
Higiena i zdrowie	2,3	1,7	2,2	1,7	2,5	2,1	2,7	1,5	2,3	2,0	
leczenie	1,5	1,0	1,5	0,9	1,7	1,4	1,9	0,7	1,6	1,2	
środki do prania i higiena osobista	0,8	0,7	0,7	0,8	0,8	0,7	0,8	0,8	0,7	0,8	
Kultura i oświata (książki, poczta, prasa)	1,9	0,9	1,3	1,4	1,3	2,1	1,1	1,4	2,8	1,8	
Różne	6,3	6,4	7,1	7,9	6,7	6,0	7,0	4,8	5,8	6,7	
alkohol	2,2	2,4	3,0	2,9	1,7	2,4	2,7	1,2	2,0	1,7	
tytoń i papierosy	1,3	1,5	1,4	1,9	1,6	1,1	1,4	0,9	1,2	2,0	
pozostałe	2,8	2,5	2,7	3,1	3,4	2,5	2,9	2,7	2,6	3,0	

Zdajemy sobie sprawę, że absolutna wartość spożycia kształtuje się dzisiaj na znacznie wyższym poziomie niż w latach przez nas badanych. Dowodem tego jest choćby znaczny wzrost dochodów i wartości spożycia głównie na skutek wzrostu cen w 1955/56 r. w porównaniu do 1954/55 r. Jednakże różnice istniejące pomiędzy poszczególnymi rejonami kraju w poziomie życiowym znajdują odbicie w strukturze wydatków i pozostają dość podobne. Z tego też punktu widzenia materiały podane w tab. 31, 32, 33 i 34 mają swoją istotną wartość, zwłaszcza dla planowania spożycia w poszczególnych częściach kraju. Należy stwierdzić na podstawie przytoczonych kartogramów, że mimo poważnych przemian, jakie następowały od 1939 r. w naszym kraju, poziom życiowy wsi jest w dalszym ciągu poważnie zróżnicowany w zależności od dzielnic Polski, co ma bezpośredni związek z poziomem gospodarowania oraz przeciętnym obszarem posiadanych gospodarstw. Wydaje się nie ulegać wątpliwości, że rozpiętość w dochodach skrajnych grup chłopskich (małorolne — wielkorolne) zmalała. Jednakże na ziemiach dawnych terytorialne zróżnicowanie dochodów i spożycia jest nadal podobne do okresu międzywojennego. Dowodzi to, że niektóre procesy odbywają się w tempie dość powolnym, a przemiany nie następują gwałtownie.

Zróżnicowanie terytorialne spożycia obserwowaliśmy nie tylko w jego wartości, lecz również w ilości i jakości pożywienia.

Poważne zróżnicowanie ilościowego spożycia artykułów jadalnych w poszczególnych częściach Polski nasuwa konieczność regionalnego rozpatrywania tego spożycia. W pierwszym rzędzie poziom spożycia ma związek z ogólnym poziomem zamożności, uwarunkowanym wielkością produkcji. Toteż spożycie ilościowe powinno być rozpatrywane na tle kartogramów przedstawiających ogólny poziom życiowy gospodarstw chłopskich (mapka 1, 2 i 3).

Dla zobrazowania spożycia wg rejonów bądź okręgów zestawiamy tab. 35, 36 i 37 oraz ilustrujemy na mapkach (od 5 do 14).

Rozróżnienie spożycia wg rejonów nie wydaje się słuszne na podstawie danych z jednego roku, bowiem spożycie ilościowe ulega pewnym wahaniom z roku na rok w zależności, w pierwszym rzędzie, od wysokości produkcji danego roku. Nadto pewne wahania mogą następować wskutek stosunkowo niewielkiej reprezentacji, którą dysponujemy (1500 gospodarstw). Niekiedy zmiany w ilości lub jakości gospodarstw prowadzących rachunkowość mają również wpływ na te wahania. Dla eliminacji tego typu zjawisk przyjęliśmy średnią wieloletnią. Wydaje się ona uzasadniona, mimo iż w spożyciu istnieją pewne stałe tendencje zmian w poszczególnych rejonach. Przyjęcie jako średniej wieloletniej okresu 1951/52—1954/55 jest uzasadnione faktem, że jest to dość jednolity okres polityki ekonomicznej i że od 1952/53 r. następuje pewna stabilizacja spożycia ilościowego.

Otrzymane średnie wieloletnie dla podstawowych artykułów zostały przedstawione na mapkach oraz w tab. 36.

Tabela 35
Roczne spożycie artykułów jadalnych na głowę ludności w gospodarstwach indywidualnych wg rejonów w 1954/55 r.

Wyszczególnienie	Jednostka miary	Rejon środko-	Podrejon ka-	Podrejon ka-	Podrejon ka-	Podrejon	Podrejon bia-	Pas przejścio-	Rejon połud-	Rejon półno-	Rejon prze-	Podrejon po-	Podrejon pół-	Rejon północ-	
		wo-zachodni	szubski	szubski	szubski	szubski	podlaski	łódzko-war-	podlaski	podlaski	podlaski	podlaski	podlaski	podlaski	podlaski
Zboża w ziarnie ogółem ^b	kg	246	252	255	215	189	202	244	238	156	196	222	248	218	227
Pszenica w ziarnie ^b	"	63	29	71	48	55	78	109	108	71	56	70	89	67	80
Żyto w ziarnie ^b	"	176	210	173	147	118	110	116	119	73	127	145	147	145	137
Jęczmień w ziarnie ^b	"	7	13	11	20	16	14	19	11	12	13	7	12	6	10
Mąka pszenna	"	42	20	46	30	38	54	76	78	47	38	44	61	45	57
" żytnia	"	84	124	96	67	73	89	72	62	33	61	75	64	73	73
Kasze różne	"	3,6	6,5	5,6	9,9	8,2	6,8	9,3	5,3	6,1	6,7	3,5	6,1	2,8	4,8
Chleb dokupiony	"	41,1	9,7	24,8	41,4	18,0	11,9	13,0	28,1	24,6	29,2	23,8	43,5	26,9	21,2
Bułki dokupione	"	2,4	1,0	1,4	3,1	0,9	0,7	0,6	1,2	1,4	1,8	2,0	1,2	2,1	0,7
Strączkowe	"	2,4	2,6	0,9	1,1	0,7	1,6	0,9	2,1	4,0	3,0	2,1	2,1	0,9	1,2
Ziemniaki	"	254	297	277	286	287	290	197	190	170	217	215	220	238	247
Warzywa	"	102	50	98	87	102	90	100	86	48	61	84	84	69	84
Owoce i jagody	"	45	44	44	29	32	20	32	26	17	21	33	32	57	29
Cukier	"	18	11	19	13	12	12	17	13	12	17	21	19	16	17
Miód	"	0,6	0,3	0,4	0,4	0,7	0,5	0,5	0,5	0,1	0,2	0,3	0,6	0,7	0,6
Mleko pełne (wraz z masłem i śmiet.)	l	497	498	344	311	336	361	457	568	457	492	580	507	470	390
Mleko pełne (bez masła i śmietany)	"	197	161	235	193	266	266	316	279	218	212	198	246	219	268
Masło	kg	9,9	11,5	2,8	2,6	1,2	2,3	2,3	8,7	7,8	9,3	13,4	6,7	7,0	2,8
Śmietana	l	7,4	7,0	5,6	7,5	5,7	5,3	11,8	10,1	6,3	6,7	6,7	13,3	10,8	7,4
Ser biały i twaróg	kg	1,7	0,2	2,6	3,5	1,7	2,1	3,8	6,7	9,3	5,9	4,1	9,6	4,4	0,8
Jaja	szt.	243	176	183	151	136	122	175	181	125	195	194	217	199	187
Mięso ogółem	kg	38,0	28,0	30,0	19,0	26,0	34,0	23,0	18,0	17,0	29,0	32,0	35,0	32,0	35,0
" wieprzowe	"	23,0	16,1	20,7	12,6	20,9	22,5	18,0	11,3	9,9	21,6	22,8	20,8	21,8	21,1
" wołowe	"	5,4	4,4	0,7	1,6	—	1,6	0,9	2,0	—	—	—	4,7	1,6	2,3
" cielęce	"	2,3	1,6	1,1	0,3	0,9	1,6	1,0	0,8	2,1	1,6	1,6	1,9	1,4	1,4
" baranie	"	2,3	2,8	2,8	2,1	2,7	6,4	0,9	1,0	1,8	0,7	3,2	4,1	3,3	7,0
" drobi	"	5,0	3,1	4,7	2,4	1,5	1,9	2,2	2,9	3,2	5,1	4,4	3,5	3,9	3,2
Ślolinna, sadło, smalec	"	12,0	8,0	11,0	8,0	11,0	11,0	10,0	7,0	7,0	10,0	11,0	12,0	11,0	10,0
Olej i margaryna	"	1,7	1,1	0,6	0,4	0,4	0,2	0,4	0,5	0,1	0,9	0,9	0,7	0,7	0,8
Spirytus	l	0,5	0,4	0,6	0,5	0,5	0,5	0,7	0,5	0,5	0,4	0,4	1,0	1,0	0,9
Papierosy	szt.	399	358	555	328	253	214	201	329	516	220	250	799	608	491

a Bez podrejonu kaszubskiego.

b Wraz z mąką i pieczywem dokupionym.

c Po potrąceniu 10% odpadków.

**Roczne spożycie artykułów jadalnych na głowę ludności wg rejonów
w gospodarstwach indywidualnych przeciętnie w latach 1951/52—1954/55**

Tabela 36

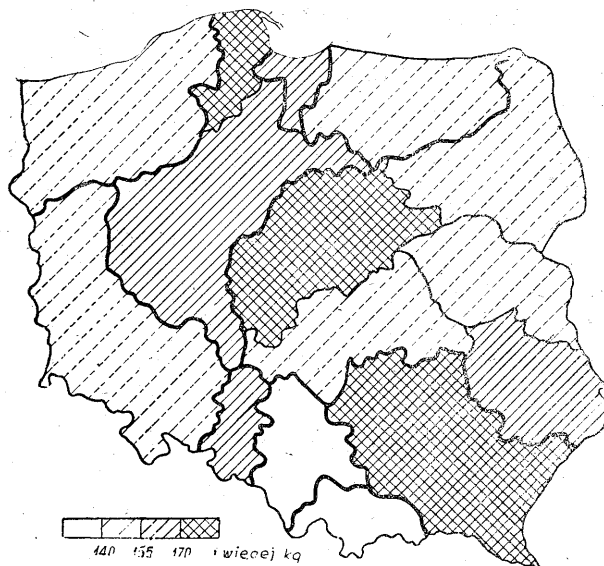
Wyszczególnienie	Polska														Rejon północno-wschodni			
	Rejon środkowo-zachodni	Podrejon kaszubski	Pas przejściowo-mazowiecki	Podrejon łódzko-warszawski	Podrejon łódzki	Podrejon białostocki	Pas przejściowy południowo-wschodni	Rejon południowo-krajeński	Rejon przedmysłowy śląsko-krajeński	Rejon opolski	Podrejon południowo-zachodni	Podrejon północno-zachodni						
Zboża w ziarnie ogółem ^b	kg 226	228	250	223	214	225	233	247	181	189	226	216	208	213				
Pszenica w ziarnie ^b	" 80	61	38	77	49	70	71	100	85	55	78	85	61	81				
Żyto w ziarnie ^b	" 133	159	200	169	157	128	140	112	87	125	139	122	140	122				
Jęczmień w ziarnie ^b	" 13	8	12	17	16	14	21	13	9	9	9	9	7	10				
Przetwory zbożowe ^c	" 155	157	172	177	148	146	154	160	170	124	131	157	150	144				
Mąka pszenna	" 55	41	26	53	33	48	49	70	59	38	54	59	42	56				
Mąka żytnia	" 81	95	134	108	93	80	91	73	73	47	72	81	64	84				
Kasze różne	" 6,3	3,9	6,0	6,1	8,5	7,8	6,9	10,5	6,4	4,7	4,6	4,4	4,6	3,5				
Chleb dokupiony	" 17,2	22,7	9,2	14,6	24,4	14,1	10,3	8,5	13,3	19,7	21,9	22,9	31,4	20,3				
Bułki dokupione	" 1,1	1,6	0,9	1,1	2,3	0,8	0,6	0,4	0,7	1,4	1,4	1,3	0,9	1,2				
Strączkowe	" 1,4	1,6	3,3	1,3	0,6	1,2	1,7	0,5	1,5	2,9	1,4	1,2	1,5	1,2				
Ziemniaki ^d	" 248	257	321	300	394	283	281	217	192	200	246	257	221	288				
Warzywa	" 83	75	58	92	85	90	81	93	95	53	70	71	84	64				
Owoce i jagody	" 29	33	29	28	26	26	16	35	41	24	27	20	25	29				
Cukier	" 17	22	11	20	13	11	11	17	16	12	19	20	20	17				
Miód	" 0,5	1,0	0,5	0,7	0,6	1,4	1,1	1,1	1,4	1,2	0,6	1,7	1,4	1,2				
Mleko pełne (z masłem i śmiet.)	litr 436	478	495	359	336	333	372	411	567	454	443	491	491	427				
Mleko pełne (bez masła i śmiet.)	" 247	201	158	243	222	255	269	287	271	267	216	184	253	227				
Masło	kg 5,6	9,2	11,4	3,2	2,5	1,6	2,6	2,2	9,9	5,9	7,5	10,0	6,2	5,3				
Śmietana	litr 7,0	6,7	7,4	5,2	7,3	5,4	5,4	9,8	6,8	5,5	5,6	8,1	11,9	9,5				
Ser biały i twaróg	kg 3,9	2,1	0,5	2,2	3,1	1,7	2,1	3,1	6,6	6,4	4,3	3,5	8,5	2,3				
Jaja	szt. 169	214	186	171	153	136	121	153	190	112	177	176	198	190				
Mięso różne	kg 27	36	29	30	22	28	34	25	19	17	30	32	32	28				
Śłonina, sadło, smalec	" 10	12	9	11	9	11	12	10	7	6	11	12	12	10				
Olej i margaryna	" 0,5	1,3	0,8	0,5	0,4	0,4	0,2	0,3	0,3	0,1	0,8	0,7	0,6	0,6				

a Bez podrejonu kaszubskiego.

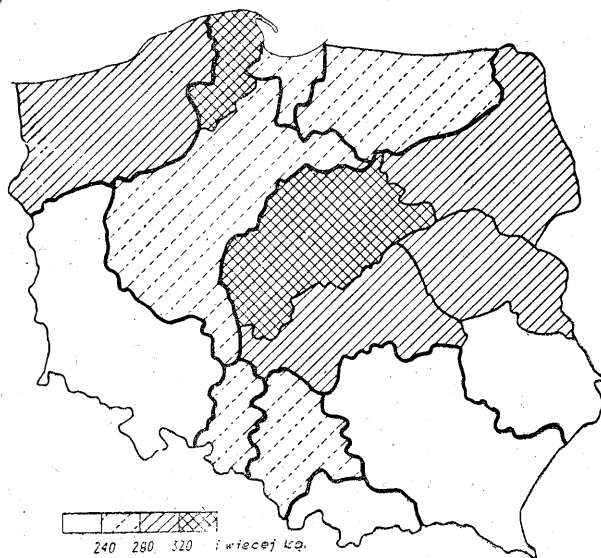
b Po przeliczeniu mąki, kaszy, chleba i bułek na ziarno.

c Mąka, kasza oraz chleb i bułki przeliczone na mąkę po uwzględnieniu 30% przypieku.

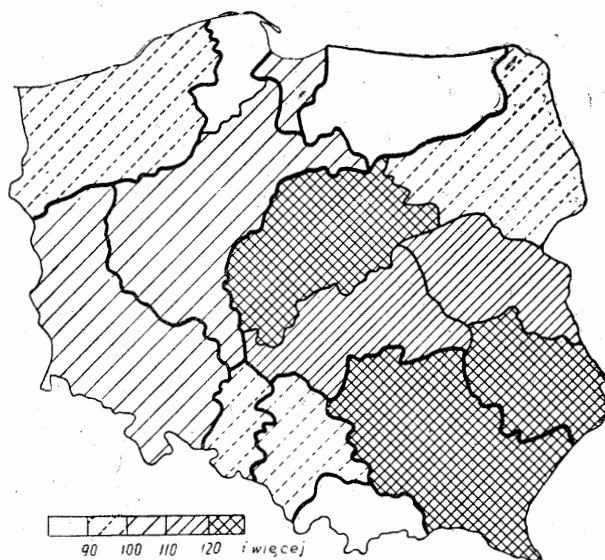
d Po potrąceniu 10% odpadków.

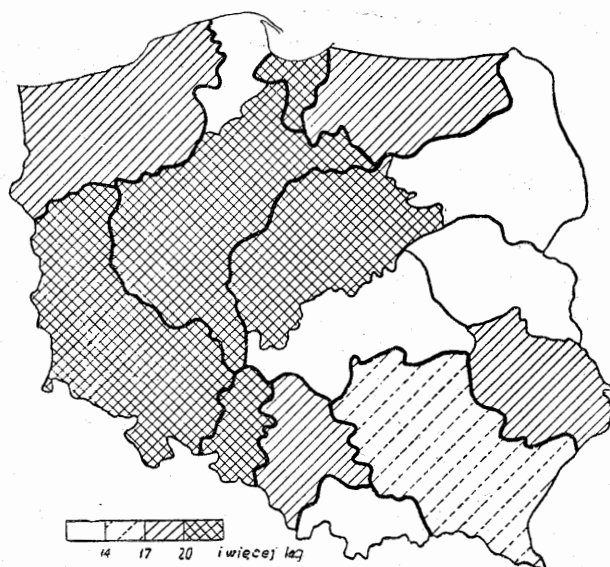
Mapka 5. **Przetwory zbóż.** Spożycie na głowę ludności w kg. 1951/1952—1954/55.

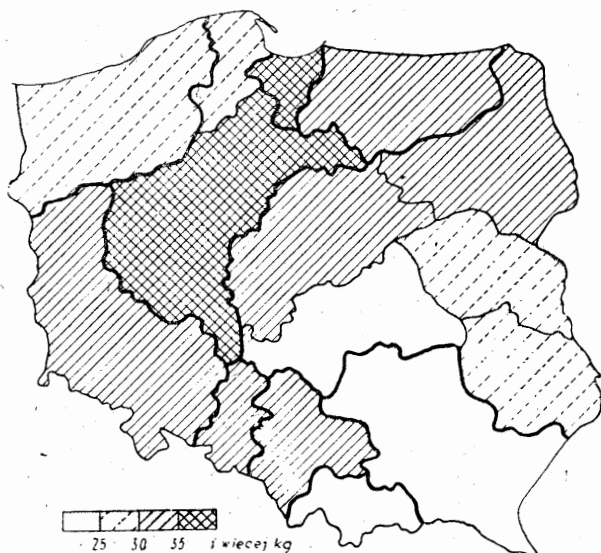
Mapka 6. **Ziemniaki.** Spożycie na głowę ludności w kg. 1951/52—1954/55.

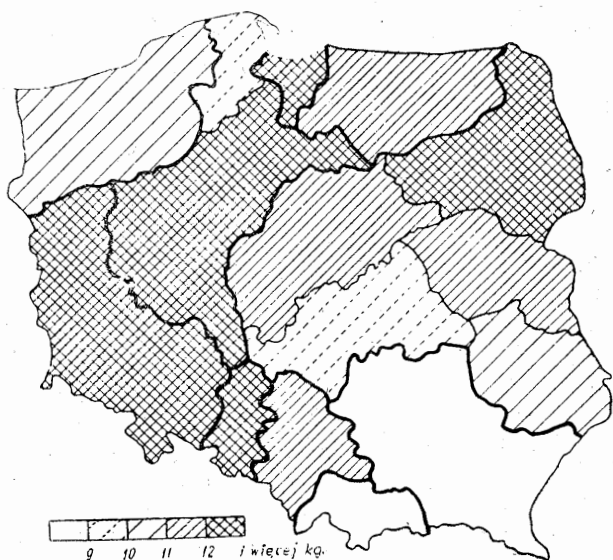
Mapka 7. **Warzywa i owoce.** Spożycie na głowę ludności w kg. 1951/52—1954/55.

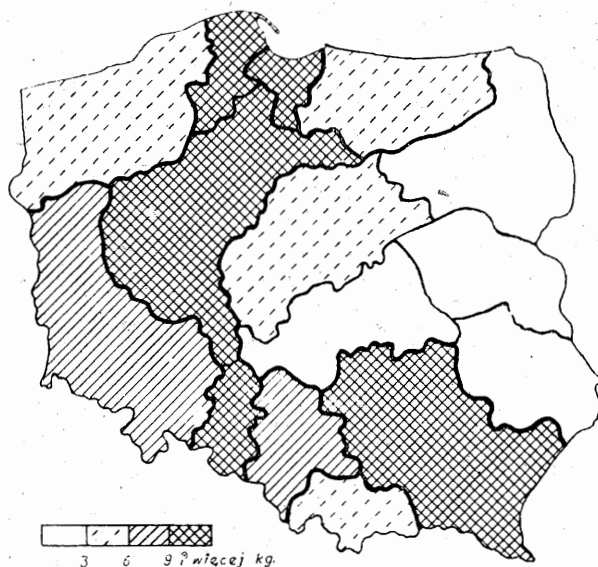
Mapka 8. **Cukier.** Spożycie na głowę ludności w kg. 1951/52—1954/55.

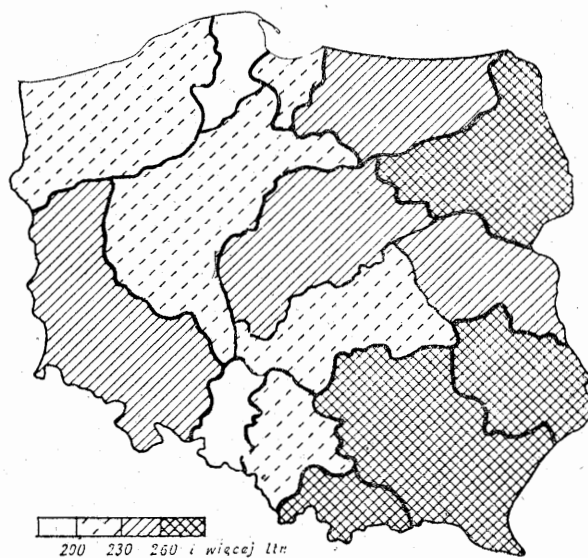
Mapka 9. **Mięso.** Spożycie na głowę ludności w kg.
1951/52—1954/55

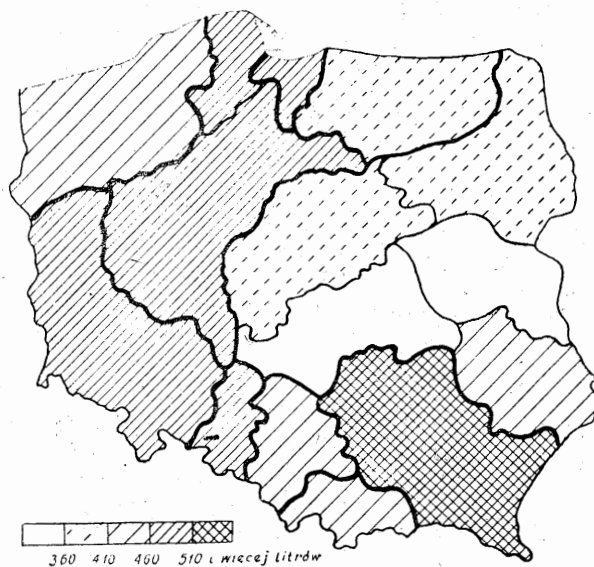
Mapka 10. **Tłuszcz wieprzowy.** Spożycie na głowę
ludności w kg. 1951/52—1954/55.

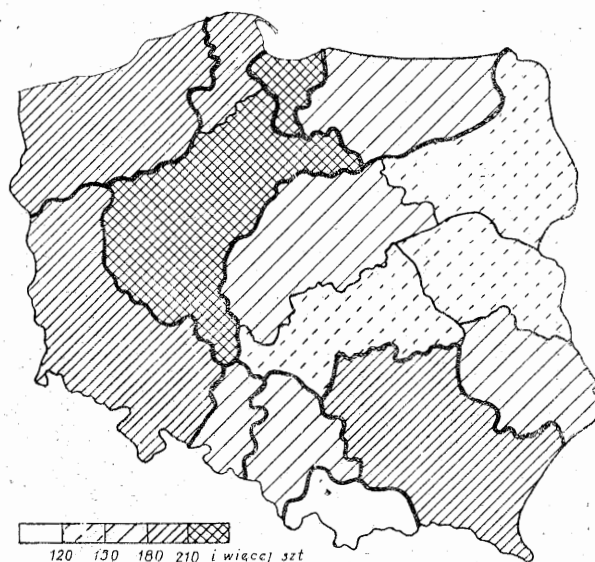
Mapka 11. **Masło.** Spożycie na głowę ludności w kg. 1951/52—1954/55.

Mapka 12. **Mleko pełne** (bez masła i śmietany). Spożycie na głowę ludności w ltr. 1951/52—1954/55.

Mapka 13. **Mleko pełne** (z masłem i śmietaną). Spożycie na głowę ludności w ltr. 1951/52—1954/55.

Mapka 14. **Jaja**. Spożycie na głowę ludności w szt. 1951/52—1954/55.

Roczne spożycie artykułów jadalnych na głowę ludności wg okręgów rolniczych
w gospodarstwach indywidualnych w 1955/56 r.

Tabela 37

Wyszczególnienie		I	II	III	IV	V	VI	VII+X Południowy zachodni + Górski zachodni	VIII Górnico- przemysłowy	IX Południowy wschodni	XI Górska wschodni
Polska		Północny zachodni	Północny wschodni	Zachodni graniczny	Środkowy zachodni	Środkowy wschodni	Wschodni graniczny	Południowy zachodni + Górski zachodni	Górnico- przemysłowy	Południowy wschodni	Górska wschodni
Zboża w ziarnie ogółem ^a	kg	229	235	211	212	219	229	232	208	241	175
Pszonica w ziarnie ^a	"	85	45	80	70	63	71	90	62	116	72
Zyto w ziarnie ^a	"	132	181	124	134	148	143	129	138	113	96
Jęczmień w ziarnie ^a	"	12	9	7	8	8	15	13	8	12	7
Przetwory zbożowe ^b	"	159	163	147	147	152	163	160	144	166	121
Mąka pszenna	"	58	30	55	48	43	48	64	42	80	49
Mąka żytnia	"	78	111	81	72	83	91	67	70	69	36
Kasze różne	"	5,9	4,6	3,7	4,1	4,2	7,3	6,6	4,0	6,2	3,6
Chleb dokupiony	"	21,3	22,4	8,6	31,1	29,5	21,8	12,8	38,1	13,9	44,2
Bufki dokupione	"	2,3	1,9	1,2	1,7	1,8	2,2	1,2	1,8	1,5	2,4
Strączkowe	"	2,2	2,4	1,9	1,5	3,1	1,3	2,7	2,2	2,7	4,1
Ziemniaki ^c	"	242	281	225	232	243	291	299	233	195	218
Warzywa	"	82	57	68	71	76	89	92	66	85	68
Jagody i owoce	"	33	17	12	18	33	32	12	31	50	31
Cukier	"	15	14	14	16	18	15	11	15	14	11
Miód	"	0,5	0,6	1,3	0,6	0,4	0,5	0,9	0,2	0,4	0,2
Mleko pełne (wraz z masłem i śmietaną)	l	456	490	399	503	464	351	358	618	541	518
Mleko pełne (bez masła i śmietany)	"	251	197	275	199	213	250	264	171	289	289
Masło	kg	5,9	9,3	2,2	8,0	8,3	2,1	2,1	10,4	7,4	7,4
Śmietana	l	8,2	8,5	9,8	14,8	6,2	6,9	5,9	6,2	9,6	6,3
Ser biały i twaróg	kg	3,9	0,9	0,8	9,2	1,9	2,3	2,4	5,0	5,6	6,7
Jaja	szt.	179	175	173	195	243	168	137	189	177	136
Mięso różne	kg	29	35	38	37	42	27	35	29	21	24
Śtonina, sadio, smalec	"	10	11	12	13	14	10	13	10	8	8
Olej i margaryna	"	0,7	1,7	1,0	0,8	1,8	0,6	0,4	0,9	0,4	0,3
Spirytus	l	0,6	0,7	0,9	1,0	0,6	0,7	0,7	0,3	0,5	0,4
Papierosy	szt.	427	481	477	698	575	433	308	267	375	545

^a Po przeliczeniu mąki, kaszy, chleba i bułek na ziarno.

^b Mąka, kasza oraz chleb i bufki przeliczone na mąkę po uwzględnieniu 30% przypieku.

^c Po potrąceniu 10% odpadków.

Dla stworzenia pewnego syntetycznego obrazu spożycia artykułów jadalnych w poszczególnych rejonach kraju, wyraziliśmy spożycie dzienne w kaloriach (tab. 38).

W tab. 38 rejony zostały uszeregowane wg malejącej ilości kalorii spożywanych.

Najwyższą ilość kalorii wykazuje pas przejściowy kujawsko-mazowiecki (3894) przy wysokim spożyciu węglowodanów i niskim spożyciu tłuszczów. Jest to i pod względem spożycia, tak jak i pod wielu innymi względami, rzeczywiście pas przejściowy, gdyż jest to teren o najwyższym spożyciu zbóż i ziemniaków przy równocześnie wysokim spożyciu mięsa, cukru, warzyw i owoców oraz przeciętnym spożyciu mleka i jaj. Na obszarze tym skupia się dość wysokie spożycie pod względem jakości a jednocześnie nie rezygnuje się z pokarmów objętościowych. Stąd też wysoka kaloryczność spożycia.

Tabela 38

**Spożycie w gospodarstwach indywidualnych w kaloriach na głowę ludności
w latach 1951/52—1954/55**

Grupy gospodarstw * Rejony i podrejony	Kalorii ogółem	Białko		Tłuszcz
		ogółem	w tym zwierzęce	
		w gramach dziennie		
P o l s k a	3549	77	36	100
Gospodarstwa małorolne	3354	74	36	97
„ średniorolne mniejsze	3445	76	35	95
„ średniorolne większe	3639	79	36	101
„ wielkorolne	3904	85	38	114
Pas przejściowy kujawsko-mazowiecki	3894	83	35	98
Rejon środkowo-zachodni ^a	3733	76	34	118
Podrejon kaszubski	3716	73	27	105
Rejon opolski	3635	73	32	114
Podrejon południowo-zachodni	3580	80	41	114
„ białostocki	3533	80	38	103
Rejon południowo-wschodni	3523	77	38	98
Pas przejściowy południowy lubelski	3461	77	38	95
Rejon północno-wschodni	3459	76	37	101
Podrejon północno-zachodni	3458	74	33	99
„ podlaski	3365	76	35	92
„ łódzko-warszawski	3327	73	31	83
Rejon przemysłowy śląsko-krakowski	3305	71	34	105
Podrejon południowo-krakowski	2860	67	34	80

^a Bez podrejonu kaszubskiego.

Nieco odmienna, choć dość podobna sytuacja jest na obszarze podrejonu kaszubskiego, gdzie ilość spożywanych kalorii jest również wysoka i składa się z wysokiego spożycia zbóż i ziemniaków i wyjątkowo dużej ilości masła.

Podrejon poznańsko-bydgoski, południowo-zachodni oraz rejon opolski, najzamożniejszy obszar kraju, charakteryzuje przeciętne spożycie przetworów zbóż i ziemniaków oraz wysokie spożycie cukru, mięsa, masła i jaj. Do tej samej grupy rejonów należałoby zaliczyć obszar rejonu przemysłowego, mimo niskiej ilości kalorii, głównie z powodu niskiego spożycia zbóż.

Charakterystyczny obraz daje podrejon białostocki, który wykazuje stosunkowo wysoką kaloryczność pożywienia dzięki wysokiemu spożyciu mięsa i tłuszczu wieprzowego oraz ziemniaków, mimo małych ilości spożywanych jaj i nabiału.

Przy tej samej kaloryczności pożywienia odmienny jego skład ujawnia się w rejonie południowo-wschodnim, gdzie, w przeciwieństwie do białostockiego, spożywa się dużo zbóż (pszenicy), mało ziemniaków, dużo warzyw i owoców, najwięcej w Polsce nabiału, dużo jaj, natomiast mało mięsa i tłuszczu zwierzęcego.

Zbliżony do rejonu południowo-wschodniego jest charakter spożycia w podrejonie południowym lubelskim. Nieco niższa ilość spożywanych kalorii kształtuje się na tle niskiego spożycia masła.

Rejon północno-wschodni, mimo mniejszej kaloryczności pożywienia, wykazuje dość podobną do podrejonu białostockiego strukturę spożycia ilościowego. Przy dość niskim spożyciu zbóż, przeciętnym spożyciu ziemniaków, małej ilości spożywanego nabiału (zwłaszcza masła), wykazuje wysokie spożycie mięsa.

Natomiast rejon północno-zachodni przy dość wysokim spożyciu ziemniaków, niskim spożyciu zbóż, przeciętnym spożyciu mięsa i nabiału ma dość wysokie spożycie jaj.

Podrejon podlaski i łódzko-warszawski odznaczają się dużym podobieństwem tak pod względem dość niskiej ilości spożywanych kalorii jak i ich struktury. Oba te podrejonu mają niedostateczne spożycie zbóż, przy wysokim spożyciu ziemniaków, niskim spożyciu cukru, masła, mleka i jaj.

Najgorzej przedstawia się sprawa odżywiania ludności chłopskiej w rejonie południowo-krakowskim, gdzie ilość spożywanych kalorii jest wyjątkowo niska i odbiega od średniej dla kraju o prawie 700, a od najwyższej ilości kalorii z podrejonu kujawsko-mazowieckiego o przeszło 1000 kalorii. Odżywianie ludności na tych terenach jest wyraźnie niedostateczne i charakteryzuje się wyjątkowo niskim spożyciem zbóż, ziemniaków, cukru, mięsa, tłuszczu i jaj. Jedynie spożycie mleka i masła jest na przeciętnym w kraju poziomie.

Podany wyżej opis spożycia artykułów jadalnych wg rejonów, wynikający z danych średnich czteroletnich, znajduje potwierdzenie również w obliczeniach z roku 1955/56 w okręgach rolniczych. Porównanie spożycia w kaloriach za oba omawiane okresy daje zupełnie podobny obraz.

Na zakończenie zestawiamy spożycie ilościowe w zależności od wartości artykułów jadalnych. Podajemy to porównanie na podstawie przeciętnych z lat 1951/52—1954/55 oraz za rok 1955/56 w tabelach 40 i 41.

Tabela 39

**Spożycie w gospodarstwach indywidualnych w kaloriach na głowę ludności
w 1955/56 r.**

Grupy gospodarstw * Okręgi	Kalorii ogółem	Białko		Tłuszcz
		ogółem	w tym zwierzęce	
		w gramach dziennie		
P o l s k a	3547	88	37	106
do 3 ha	3448	87	37	106
3— 7 „	3476	87	36	102
7—10 „	3663	89	37	111
10—14 „	3717	90	38	116
14 i więcej ha	3900	94	40	123
VII+X. Południowy zachodni + górski zach.	3798	87	40	140
IV. Środkowy zachodni	3730	86	38	130
I. Północny zachodni	3697	81	33	117
VI. Wschodni graniczny	3667	94	38	108
III. Zachodni graniczny	3545	85	39	124
IX. Południowy wschodni	3518	92	38	103
II. Północny wschodni	3439	87	40	112
VIII. Górniczo-przemysłowy	3322	76	31	107
V. Środkowy wschodni	3206	88	35	94
XI. Górski wschodni	3076	83	39	100

W ten sposób raz jeszcze mamy możność stwierdzić, jak się odżywiają ilościowo i jakościowo rodziny chłopskie w zależności od poziomu za-
możności. Analiza podanych tablic potwierdza opis znajdujący się na
stronach poprzednich. Syntetycznie ujmując można powiedzieć, że rejony
o wysokim poziomie życiowym mają średnie spożycie zbóż i ziemniaków
przy wysokim spożyciu mięsa, cukru i jaj. Natomiast rejony o niskim
poziomie życiowym spożywają dużo ziemniaków, mniej mięsa, cukru
i nabiału, a nawet spożycie zbóż kształtuje się na poziomie niższym
od przeciętnego w kraju. Oczywiście, niektóre rejony mają swoje spe-
cyficzne cechy spożycia, jak np. białostocki, gdzie wysoka ilość spożywa-
nych kalorii, mimo niskiej wartości spożycia, wynika z wysokiego spo-
życia mięsa i niskiego spożycia cukru. Specyficzną cechą południowej
części kraju jest wysokie spożycie mleka i zbóż oraz warzyw i owoców,
co podnosi wartość spożywanych kalorii. Wracając do sprawy spożycia
zbóż można zaznaczyć, że wysokość spożycia w zależności od rejonu może
być różnie komentowana. O ile niskie spożycie zbóż w rejonach zamoż-
nych wynika z wysokiego poziomu całości odżywiania, to niskie spożycie
zbóż np. w podrejonach podlaskim czy łódzko-warszawskim wynika
z niedostatku. Najwyższą wartość tysiąca kalorii jak i jednego dnia ży-
wienia wykazują rejony o wysokim poziomie życiowym. Najniższą
wartością kalorii odznacza się cały rejon środkowo-wschodni. Całe po-
łudnie Polski ma nieco wyższą wartość spożywanych kalorii ze względu
na dość znaczną ilość spożywanego masła oraz warzyw i owoców.

Tabela 40

**Spżycie podstawowych artykułów jadalnych, przeciętnie
w latach 1951/52—1954/55, wg malejącej wartości artykułów jadalnych w rejonach
na 1 członka rodziny**

Rejony i podrejony	Roczna wartość ar- tykułów jadalnych w zł 1952/53—1954/55				Dzienna ilość spoży- wanych kalorii		Wartość 1000 kalorii		Wartość 1 dnia ży- wienia w zł		Spożycie artykułów jadalnych							
	Roczna wartość ar- tykułów jadalnych w zł 1952/53—1954/55	Dzienna ilość spoży- wanych kalorii	Wartość 1000 kalorii	Wartość 1 dnia ży- wienia w zł	Przetwory zbozo- we kg	Ziemiaki kg	Warzywa i owoce kg	Cukier kg	Mięso kg	Tłuszcz zwierzę- cy kg	Mleko ltr		Masło kg	Jaja szt.				
											z masłem i śmietaną	bez masła i śmietany						
Rejon śródkowo-zachodnia	3087	3733	2,26	8,46	157	257	108	22	36	12	478	201	9,2	214				
Podrejon południowo-zachodni	3040	3580	2,33	8,33	150	221	109	20	32	12	491	253	6,2	198				
„ kaszubski	2985	3716	2,20	8,18	172	321	87	11	29	9	495	158	11,4	186				
Rejon opolski	2984	3635	2,25	8,18	157	257	91	20	32	12	491	184	10,0	176				
„ przemysłowy	2730	3305	2,26	7,48	131	246	97	19	30	11	443	216	7,5	177				
Pas przejściowy kujawsko-maz.	2710	3894	1,91	7,42	177	300	120	20	30	11	359	243	3,2	171				
Rejon południowo-wschodni	2634	3523	2,05	7,21	170	192	136	16	19	7	567	271	9,9	190				
Pas przejściowy lubelski	2612	3461	2,07	7,16	160	217	128	17	25	10	411	287	2,2	153				
Podrejon północno-zachodni	2611	3458	2,07	7,15	144	288	93	17	28	10	427	227	5,3	190				
Rejon północno-wschodni	2475	3459	1,96	6,78	147	257	88	18	33	11	380	255	3,0	176				
Podrejon białostocki	2387	3533	1,85	6,54	154	281	97	11	34	12	372	269	2,6	121				
„ podlaski	2343	3365	1,91	6,42	146	283	116	11	28	11	333	255	1,6	136				
„ łódzko-warszawski	2303	3327	1,90	6,31	148	304	111	13	22	9	336	222	2,5	153				
Rejon południowo-krakowski	2164	2860	2,07	5,93	124	200	76	12	17	6	454	267	5,9	112				

^a Bez podrejonu kaszubskiego.

^b Maki, kasze oraz chleb i bułki w przeliczeniu na mąkę.

Tabela 41

**Spożycie podstawowych artykułów jadalnych w 1955/56 r. wg malejącej wartości
artykułów jadalnych w okręgach rolniczych
Na 1 członka rodziny**

Okręgi rolnicze	Roczna wartość ar- tykułów jadalnych w zł	Dzienna ilość spoży- wanych kalorii	Wartość 1000 kalorii	Wartość 1 dnia ży- wienia w zł	Spożycie artykułów jadalnych									
					Przetwory zbożo- we ^a kg	Ziemniaki kg	Warzywa i owoce kg	Cukier kg	Mięso kg	Tłuszcz zwierzę- cy kg	Mleko ltr		Masło kg	Jaja szt.
											z masłem i śmietaną	bez masła i śmietany		
VII+X. Południowy zachodni + + górski zachodni	3983	3798	2,87	10,91	160	186	119	22	39	14	618	235	12,1	229
IV. Środkowy zachodni	3810	3730	2,80	10,44	152	243	109	18	42	14	464	213	8,3	243
I. Północny zachodni	3426	3697	2,54	9,39	163	281	74	14	35	11	490	197	9,3	175
III. Zachodni graniczny	3336	3545	2,58	9,14	147	232	89	16	37	13	503	199	8,0	195
VIII. Górniczo-przemysłowy	3197	3322	2,64	8,76	144	233	97	15	29	10	474	171	10,4	189
IX. Południowy wschodni	3058	3518	2,38	8,38	166	195	135	14	21	8	541	289	7,4	177
II. Północny wschodni	3006	3439	2,40	8,24	147	225	80	14	38	12	399	275	2,2	173
XI. Górski wschodni	2928	3076	2,61	8,02	122	218	99	11	24	8	518	289	7,4	136
V. Środkowy wschodni	2908	3206	2,49	7,97	163	291	121	15	27	10	351	250	2,1	168
VI. Wschodni graniczny	2826	3667	2,11	7,74	159	299	104	11	35	13	358	264	2,1	137

^a Mąka, kasza oraz chleb i bułki w przeliczeniu na mąkę